

SALİH SAN

DÜN VE BUGÜN

M U Ş

Muş bölgesinin kısaca tarihi, coğrafyası, yetiştirdiği şahsiyetler, il merkezi ve ilçeleri, çarkıları, türküleri, oyunları, âdetleri, inanışları, yemekleri, evlenme âdetleri ve mahallî sözlük.

Ayrıca Muş il merkezine ait 16 resim

DÜN VE BUGÜN

M U Ş

TARİH - COĞRAFYA ve FOLKLOR BAKIMINDAN

SALİH SAN

Kayseri Lisesi Resim Öğretmeni

KAYSERİ: 1947
Erciyes Matbaası

Sayın Muş Valisi
EMİN REFİK KIRIŞ'A

S. S.

ÖN SÖZ

Ünlü tarihe, verimli toprağa, sağlam hava ve suya, güzel manzaraya ve zengin folklorla sahip Muş'u genel olarak daha iyi tanıtmak maksadiyle birçok eserlerden ve birçok Muşlunun bilgisinden, orada öğretmenlik yaptığım sırada tutmuş olduğum tetkik notlarımdan faydalanarak bu eserciği hazırladım.

İlerde, Muş hakkında esaslı inceleme yapacaklara bir anahtar vazifesini görebilirse maksadına ermiş sayılır.

Doğunun zigneti Muş'u biraz o'sun okuyanlarımın gözü önünde canlandırabilirsem ne mutlu.

Salih San

Geçmişte Muş [*]

Güzellikler diyarı Muş, öteden-beri Türk olan Çher akına sinisini açmış ve Türkün şerefîyle ilgili her savaşa malıyla, canıyla katılmıştır.

M. Ö. 5000 ilâ 1000 yılları arasında Hitit (Eti) lerin egemenliği altında bulunan bu şirin bölgeye Etiler, Hurri derlermiş. Asur kitabelerinde ise Lovrtho (orartu) adlı bir Türk hükûmetinin mevcudiyeti yazılıdır.

M. Ö. 1000 yılından sonra bu bölgede kuvvetli bir Haldi devleti vardı.

M. Ö. 700 yılında ise Kimrilerin, sonra da Medlerin ve Perslerin akınlarıyla karşılaştı. Bir müddet sonra Makedonyalıların eline geçti. Az sonra da Partların (**) egemenliği altına girdi.

M. Ö. 146 yılında Romalıların eline geçen Muş bölgesi, sonra tekrar Partların istilâsına maruz kaldı.

M. S. 266 yılına kadar Part'lar bu bölgede hüküm sürdü. M. S. 355 te Manigoinens sülâlesi zamanında, islâm halifeleri ve Sasani hükümdarları tarafından tazyik gören Part'lar, Romalılara yaklaşmak mecburiyetinde kalarak yarı egemen bir halde yaşadılar.

(*) I — Muş : Gemi, küçük vapur-Otlak, sulak memleket demektir.

II — Bu bölümü hazırlarken aşağıda adları yazılı eserlerden faydalandım.

1 - Anadolu Beylikleri — İ. Hakkı Uzunçarşılıoğlu.

2 - Yüksek Yaylâ — Hamit Sadi Selen.

3 - Anadolunun Doğu ve Cenup Doğusu — Kadri Kemal.

4 - Büyük Harpte (Kafkas ve Irak Cephesinde Beşinci Kuvvei Seferiye)
Kur. Yb. Hulusi Baykoç.

5 - Malazgirt Meydan Muharebesi — Feridun Dirimtekin.

6 - Evliya Çelebi Seyahatnamesi — Mf. V.

(**) — «Ermeniler M. Ö. 255 te Part kralı Arsağ'ı kendi kırılları diye tanırlarsa da kiral Arsağ'ın Hazar boylarında yaşayan Türklerden olduğu anlaşılmış bir hakikattir».

Sasanilerden şiddetli mukavemet gören Romalılar geri çekilmiye mecbur oldular. Bundan sonra Sasaniler M. S. 355 te Hıristiyanlığı kabul eden Part devletini yıkarak bu bölgeyi nüfuzları altına aldılar. Fakat M. S. 387 de Sasânilerle Romalıların anlaşmasıyle tekrar bu bölge, Romalıların idaresine geçti. M. S. 395 te Romanın ikiye ayrılmasıyla de tabiatıyla Bizansın nüfuzu altına girdi.

M. S. 590 ile 628 yılları arasında Sasaniler bu bölgeyi tekrar ele geçirdiler.

M. S. VII nci yüzyıl başlarında kuzeyden Hazar Türklerinin, güneyden islamların akınlarıyla karşılaşan bu bölge, Abbasiler zamanında ikinci bir uç memleketi haline girdi.

M. S. 890 ile 914 yılları arasında bu bölgede bulunan Ermeni kırıalları, halifeye, hem de Bizansa bağlı bir durumda idiler. Yarı ege-men, içten bozuk ve tam birliği olmıyan bu Ermeni devletini, Van, Bitlis - Ahlat civarında bulunan Türkmen beyleri zorlamağa başladı. M. S. 1064 de Ermeni kırıallığı da Bizans'a sığınmağa mecbur oldu.

Epey zamandanberi Türk akınlarına ve idaresine hasret çeken Muş, M. S. 1071 yılında Türk yiğitlerinin cenk türkülerini Malazgirt yaylâsından duymıya başladı. Ünlü kahraman Türk Başbuğu (Selçuk İlhanı) Alparslan, Bizans İmparatoru Rum Vasilevsi Romanos Diyojen'i ve yüzbin kişilik Bizans ordusunu mağlup ve esir ettikten sonra Muş , artık Türk yurdunun ayrılmaz bir parçası ve Türkün öz malı olmuştur.

Yabancılar tarafından istismar edilmiye çalışılan Türkler, fırsat buldukça birleşmeyi ve düşmanlarından öc almayı bilmişlerdir. (*)

Muş bölgesi, M. S. 1194 yılına kadar Selçuk idaresinde, M. S. 1244 den 1375 yılına kadar da Türk Cengiz (İlhan) imparatorluğu egemenliği altında kaldı.

(*) — Hamdullah Suphi Tanrıöver'in 1937 yılında İstanbul Öğretmen okulunda (Türk Akımları ve Savaşları) konulu verdiği bir konferansta sayın hatip, bu savaştan bahsederken «Malazgirt savaşını yazan ve bu vakadan 40-50 yıl sonra yaşamış Urfalı papaz ve müverrih Mathieu'nün ifadesinden ; Bizans askerlerinin çoğu, aslen Rumeliden gelme Oğuz Türklerinden olduğunu ; savaş günü karşı taraf askerlerinin kendileri gibi konuştuklarını duymaları üzerine başlarındaki beylerle birlikte Alparslan tarafına geçtiklerini ; böylece Romen Diyojen'in kuvvet bakımından zayıf düşerek mağlup ve esir olduğunu öğren-digimizi» söylemişti.

Kuvvetli bir idare kuran, Hülâgû Sülâlesinden Gazan adındaki reis, 1295 ile 1304 yılları arasında Muş'u Diyarıbakır vilâyetine bağlı bir memleket halinde idare etti.

M. S. XIII ncü yüzyıl ortalarında bu bölgelerde Mısır Meliki Nasır Abdurrahmanın gönderdiği ordularla Moğol orduları birçok savaşlar yaptılar. Bu yüzyılın sonunda da Hülâgû'nun kurduğu devlet inkiraz buldu.

M. S. 1284 ile 1292 yılları arasında IV üncü Argun'dan sonra burada Maverâünnehirden gelme Oğuz soyundan olan Türkmenler erkinlik kazandılar. Bir müddet sonra Timurun himayesine geçtiler. O zaman bu bölgede hüküm sürmekte olan Karakoyunlu (*) devleti reislerinden Şahruh'un ölümü ile bu devlet eski nüfuzunu kaybetti. Reisliğe geçen Cihanşah, Fatih II nci Mehmet'e 4000 kental tereyağı ile 1000 deve vererek bu bölgeyi dolayısıyla Karakoyunluları Osmanlı istilasından kurtardı.

M. S. 1467 de Akkoyunlu (**) Beyi Uzun Hasan başarılı bir başkınıla Karakoyunlu devletini parçaladı. Cihanşah'ın katli üzerine yerine geçen Hasan Ali'yi de öldürdü. Böylece Karakoyunlular 1469 da son buldular.

Akkoyunluların idaresine geçen bu bölge ; 1478 de ölen Uzun Hasanın, oğlu Yakup'tan sonra Yakup'un çocuklarının küçük olması ve diğer aile efradı arasında devleti bir elde toplamaya muktedir bir hükümdarın çıkmaması yüzünden çıkan taht kavgalarından faydalanan ve Ebilde hüküm süren Şah İsmaili Safavi'nin, M. S. 1513 deki harekâtı esnasında, İranlıların egemenliği altına geçti.

M. S. 1514 yılında Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmaili Safavi'yi mağlup ve firara mecbur etmesiyle bu bölgenin bir kısmı Osmanlı idaresine geçtiyse de bir müddet melezleşmiş Türk derebeylerinin idaresinde kaldı. Bu derebeyleri birçok kayıtlarla Osmanlılara bağlıydılar.

M. S. 1555 de Kanunî Sultan Süleyman zamanında tamamen Osmanlı egemenliği altına girdiler.

(*) — Bayraklarında kara koyun resmi bulunduğundan, bu adı almışlardır.

(**) — Bayraklarında ak koyun resmi olduğu için bu beyliğe Akkoyunlu adı verilmiştir.

1898 Yılında şehrin nüfusu otuzbine yakındı. Birçok medreseler, hanlar, hamamlar, camiler vardı. Fakat sonraları, işgaller yüzünden eserler yıkıldı ve halkı da şuraya, buraya dağıldı. Böylece Muş şimdiki duruma girdi.

16 Mayıs 1915 te Muş talimğâhından 2500 kişilik bir kuvvet, Malazgird istikametine giderek Kop'u işgalle Rusları durdurmağa çalıştılsa da üstün düşman kuvvetleri karşısında mevcudunun üçte birini şehit vermek suretile mağluben geri çekilmiye mecbur oldular. Ruslar da 1915 yılı şubatında Muş'u işgal ettiler.

Yerli halk, işgalden bir iki saat evvel varını, yoğunu düşmana bırakarak bir çöp dahi kurtaramadan aç, çıplak bir halde tipili ve soğuk bu kış gününde doğdukları yerleri terke mecbur oldular. Gidiyorlardı ama, onlar da nereye gittiklerinin veya nereye gideceklerinin farkında bile değillerdi.

Çocuklar annelerinin kucagında soğuk ve açlıktan bağırsıyor, hastalar birer birer yollara ve karlar üstüne dökülüyordu. Ayaklarında karda yürüyecek kadar dermanları yoktu. Gençliğine doymadan hastalığından ötürü taşınamayıp karlara terkedilen ve donan gelinlerin; "Allah sizi korusun" der gibi, geçen kabilelere fersiz açık gözlerle bakan ölülerin; canını kurtarmak için çocuğunu karlara atan anaların, kurtlara yem olmak için ağlaşarak bekliyen çocukların, yolda mecalsiz kalan ihtiyarların haddi ve hesabı yoktu.

İşte, böyle fecaatle dolu hicret günleri Muş'luların yüreğinde izi kaybolmaz bir sızı olarak kalmaktadır.

Nihayet bu ana-baba günlerinde ailesinden bir iki kurban verdikten sonra canını zorla kurtarabilenler, ancak soluğu Diyarbakır'da Urfa'da, Mardin'de, Gazi Antep'te alabildiler.

İşgalden sonra bu yaralı yurt parçası, Sevr anlaşmasına ve Vilson prensibine göre Ermenistan devletine verilmesi düşünülmüş, fakat Mustafa Kemal ve onun arkasından koşan yurt sever Muş'lular bu elim duruma boyun eğmiyerek düşmanlarıyla savaşmışlar; 7-8 Ağustos 1916 gününde bu kutsal vatan parçasını düşman çizmelerinden ve bu güzel yerleri almak, kendilerine mal etmek sevdasına düşen Ermeni'lerden temizlemişlerdir.

Halen Muş'ta oturan yerli halkın müslüman Akkoyunlular soyundan olduğunu tarihi kaynaklar bize öğretmektedir.

Yabancılar, yerli halkı Türk olan bu bölgeye asılsız bir teze dayanarak kürt damgasını vurmuşlar ve bizden ayırmıya çalışmışlardır. Fakat Türklüğünü müdrük ve onunla iftihar eden Muş'lular bu kışkırtmalara kulak asmayarak, bu bozguncuların iddiaları nisbetinde Türklüklerine bağlı kalmışlar ve İstiklâl savaşında üzerlerine düşen vatani ödevlerini tamamen yaparak Mustafa Kemal'in takdirlerini kazanmışlardır.

Muş'un Yetiştirdiği Şahsiyetler [*]

«Yurdumuzun en küçük bir taşı,
Bize Seylân incisinden üstündür.»

M. Emin Yurdakul

- 1 — Resul (Molla) — On sekizinci yüzyılda yaşamış, müftülük ve müderrislik yapmış, âlim ve fazıl adamlarımızdan biridir. Abdullah, Mehmet Emin ve Abdulkuddus adında üç değerli evlât yetiştirmiştir.
- 2 — Abdullah — Molla Resul'ün oğludur. On dokuncu yüzyılda yaşamış, ders vermek suretiyle bir çok öğrenciler yetiştirmiş, tok sözlü ve temiz karakterli bir din bilginidir.

(*) 1 — Bu bölümü hazırlarken:

- 1 — Eski nülkiye kaymakamlarından Muşlu Bay Mehmet Hilmi Erenlerden,
- 2 — Emekli Jandarma Levazım Yüzbaşı Muşlu Bay Celâl Güngörden,
- 3 — Kayseri İskân Müdürü Muşlu Bay Abdurrahim Sayın'dan faydalandım.

II — Yukarıda adları yazılı değerli kişilerin hayatları hakkında bilgi edinmek için bir çok Muşlulara baş vurdumsa da esaslı bir bilgi edinemediğim gibi; ölüm ve doğum tarihleri hakkında da kesin bir rakam elde edemedim. Bunun için bu bölgeden yetişen tanınmışların tercümei hallerini yazarken bir kısmının ancak yaşadıkları yüzyılı kayıt ile iktifa ettim.

Muş bölgesinden, fen ve sanat âleminde tanınmış bir kimse yetişmemişse de zamanında ilâhiyat ve felsefe tahsil ederek çevresine ün vermiş bir çok din bilgilerine raslanmaktadır. Bunların çoğu, o zaman herkese nasip olmyan ve medreselerde bir ömür geçirdikten sonra ancak elde edilebilen şeyhlik (1) ve müderrislik [2] gibi payeler kazanmışlardır.

Bu bölgeden ayrıca bir kaç tane de sayılı idareci yetişmiştir.

[1] — Şeyh: "Bir tekke'deki dervişlerin reisi, mürşidi olan zat. Hadis ilminde üstad"

[2] — Müderris: "Ulemanın bir payesi. „-Ders veren-On iki ilmi hıfzettikten sonra icazet alarak medrese açmya hak kazanan kimse.

3 — Mehmet Emin (Müftü zâde) — Molla Resul'ün oğludur. On dokuzuncu yüzyılda yaşamıştır. Medrese açarak çevresine birçok aydınlar yetiştirmiş uzun zaman müftülük yapmış, natuk ve seçkin bir şairdi. 1896 yılında ölmüştür.

4 — Abdulkuddus — Molla Resul'ün oğludur. On dokuzuncu yüzyılda yaşamış, müderrislik etmiş ve dürüst ahlâkiyle çevresinin saygısını kazanmış mümtaz şahsiyetlerden biridir.

5 — Mehmet Reşit Bey (Müftü zâde) — Bu zat Abdulkuddusun oğludur. Nazımda ve nesirde üstadı küldür. İstibdatta Trablusgarbe mektupçulukla sürülmüş, meşrutiyette Bitliste mektupçuluk, Darülfünunda hocalık yapmış, Genç ve Malatya mutasarrıflıklarında (1) bulunmuştur. Saatlarca değil günlerce irticalen söz söyleyebilecek derecede kuvvei iknaiyesi olan çok değerli bir hatipti.

İyilik severliğile çevresinin sevgisini kazanmış bir idareci ve idareci olduğu kadar da tanınmış bir bilgindi. İyi bir aile reisi olan bu zat, 1929 yılında 70 yaşında iken İstanbulda öldü.

6 — İlyas Sami Bey (Topallı zâde-Hacı) — Hacı Hamit Efendinin oğludur. Arap zâde Hacı Mehmet Efendiyle Hacı Abdurrahman Efendiden ders alarak medrese açmaya hak kazanmış, icazeli bir bilgindi. Hocalık, kadılık ve müderrisliklerde bulunmuş meşrutiyet ilânında Osmanlı Meclisi Mebusanında Muş'u temsil etmiş ve 1925 senesinde Darülfünunda arâbi müderrisliği yapmıştır.

İstanbulun düşmanlar tarafından işgali üzerine İngilizler tarafından Maltaya sürülen Türk münevverleri arasında İlyas Sami de vardı. Yurda döndükten sonra ilk defa B.M.M.nde Muş mebusu olarak çalışan İlyas Sami Bey

(1) — Mutasarrıf: " Eskiden vilâyetlerin ayrıldığı sancaklardan birini idare eden mülkiye memuru. „

sonraları Çoruhtan mebus seçilmiş ve 1946 yılında 65 yaşında iken, fasılasız 30 yıl mebusluk yaparak memleketine faydalı olmağa çalışan bu değerli zat, hayata gözlerini yummuştur.

- 7 — Tayyip Efendi (Hacı)—On dokuzuncu yüzyılda yaşamış ve ömrünü okuma ve okutma ile geçirerek yüzden fazla müderris yetiştirmiş, büyük bir bilgindi. Hacı Abdurrahman Efendi derecesinde âlim ve müderristir. 1894 yılında öldü.
- 8 — Mustafa Efendi (Şeyh)—Hacı Tayyip Efendinin oğludur. On dokuzuncu yüzyılda yaşamış, tekke açarak birçok öğrenciler yetiştirmiş, zamanının sayılı bir bilginidir.
- 9 — Halil Efendi (Şeyh-Hacı)—On dokuzuncu yüzyıl sonunda ve yirminci yüzyıl başında yaşamış, tekkeler açarak birçok öğrenciler yetiştirmiştir. Zamanının sayılı din bilginleri arasına geçen Halil Efendi, Talip Efendi derecesinde misafir perverdi de.
- 10 — Mehmet Efendi (Arap zade-Hacı)—Müftülük, müderrislik yapmış ve hoca Abdurrahman Efendi gibi âlimleri yetiştirmiş, fazilet sahibi bir bilgindi. Birçok dinî, felsefî eserler hazırlamışsa da ancak bunlardan (Mecmiul Ulûmu Kevneyn) ve (Errahman Sure-sinin Tefsiri) adlı iki eserini yayınlıyabilmiştir. Değerli bir yazar olan Mehmet Efendi 100 yaşında iken 1916 yılında öldü.
- 11 — Abdurrahman Efendi (Kotanlı zade-Hacı)-Arap zade Hacı Mehmet Efendiye öğrencilik etmiş ve hayatını ilk defa rüştiye başöğretmenliğile, sonraları müderrislikle geçirmiştir. Bu zat, ilmiyle faziletiyle tanınmış ve halkai tedrisinde birçok hocalar yetiştirmiştir.
- Vaizleriyle, hitabeleriyle halkı daima irşada çalışmış, ileri kafalı bir kişiydi.
- Memlekete birçok değerli evlatlar kazandırmış, bir öğretmen ve aynı zamanda seçkin bir bilgindi. Tahminen 70 sene kadar yaşamış ve 1897 de ecelile ölmüştür.

- 12 — Yusuf Efendi (Şeyh)-Bu zat, Molla Hasani Banagi ahfadındandır. Şeyhlikle Muştâ hayatını kazanmış ve tekke açarak birçok öğrenciler yetiştirmiştir. Zamanının sayılı din bilginlerinden olan Yusuf Efendi, Sülehadandır. 1915 yılında Muştâ ölmüştür.
- 13 — Ömer Efendi (Molla Ali zade - Hafız) — On dokuncu yüz yıl ortasında yaşamış, senelerce dersi'amlik etmiş ve yüzlerce öğrenci yetiştirmiş ünlü bir bilgindi.
- 14 — Talip Efendi — Bu zat, misafirperverliğile tanınmış eski teşkilâtlarda uzun zaman, liva idare heyeti müntehap azalıklarında bulunmuş, 1899 senesinde Ermeni fedaileriyle (1) yapılan müsademedede Sironk köyünde şehit olmuştur. Vaktin mütemayız rütbesini haiz, mazbûat karakterli, temiz bir insandı.
- 15 — Osman Kadri Bey — Talip Efendinin oğludur. Uzun zaman mektupçuluk yapmış, 1920 yılında B.M.M. nde Muş mebusu olarak bulunmuş ve bu vazifede sekiz yıl çalışmıştır. Düzgün seciyesiyle çevresinde saygı uyandırmış bir kişiydi. 1930 da öldü.
- 16 — Fetullâh Efendi (Şeyh) — Şehlikle ömrünü geçirmiş, iyi bir insandı. 65 yaşında iken 1912 yılında öldü.
- 17 — Sadullah Efendi (Hoca) — Kuvvetli bir müderris ve oldukça natuk bir vaizdi. İlmile memlekette tanınmıştır. 70 yaşında iken 1901 de ölmüştür.
- 18 — Mehmet Hilmi Erenler — Hafız Ömer Efendinin oğludur. 75 yaşında ve halen sağ olan Mehmet Hilmi Bey, Hafız Hoca namile tanılır. Mektupçuluklarda ve Kaymakamlıklarda bulunmuş, özel olarak farisi tahsil etmiş kıymetli idarecilerimizden biridir. Çemişkezek

(1) Fedâi : « Serdengeçti- Canını esirgemiyen.» Türkleri katletmek için Ermeniler tarafından kurulmuş, gizli teşkilâta mensup Ermenilere denirdi.

Kaymakamı iken Elâzığ vilâyet gazetesinde tefrika halinde (Ferişte'den istifade) adlı farsça bir eser terceme etmiştir.

19 — Bahri Bey (yüzbaşı)—Babasının adı İbrahim, anasının adı Mercandır. 1880 yılında Muşta doğmuştur. Askerî okulunu pek iyi derecede bitiren Bahri Bey, orduda dürüst ahlâkiyle, sağlam karakteriyle ve üstün cesaretiyle tanınmıştır. Yurdun çeşitli bölgelerindeki harekâtlara iştirak etmiş, her gittiği yerde kendisini sevdirmiş ve saydırmıştır. Urfa Askerlik Şubesi Başkanı iken Birinci Dünya Harbi başlamış ve isteğiyle bu savaşa katılmak için millî Savunma Bakanlığına müracaat etmiş ve bu dileği kabul edilerek Çanakkale cephesine gönderilmiştir. Savaş meydanında da birçok yararlıklar göstermiştir.

Harbin ilk yıllarında birgün, kıyıda mevcudu az gibi görünen düşmanı temizlemek maksadiyle taarruz ederken sağ ve soldaki fundalıklardan düşmanın makineli tüfek ateşine maruz kalmış ve bu taarruz günü şehit olmuştur.

Harp yıllarında ve o günkü taarruzda yanında bulunan çavuşu Urfalı Hasan şöyle anlatıyordu :

— Yüzbaşımız iki ayağından vurulmuş ve çizmelerinden kanlar dışarıya fışkırıyordu. Fakat hâlâ kıtasının başında bizimle beraber ilerliyordu. Aman yüzbaşım, biraz geriden gelin veya burada durun yaranız ağırdır diyorduk.

O da :

— Düşmanın ateşi bize vız gelir. Aldırış etmeyin, birşey olmaz. Yalnız kendinizi koruyun diye cevap veriyordu.

Sonra zalim bir düşman kurşunu göksüne isabet ederek oracıkta yüzbaşımızı cansız, yere düşürdü.

Taarruzumuz muvaffakiyetle neticelendi. Yüzbaşımızın cesedini geriye getirerek çok sade bir merasimle toprağa verdik.

Yüzbaşı Bahri Beyin ilk çocuğu Necip San, Ankarada kurmay yarbaydır. İkinci çocuğu Saip San, Adanada memurdur. Üçüncü çocuğu Sevim San da Ankarada ağabeysinin yanında bulunuyor. İclâl adında bir kızı da tahsilde iken öldü.

Yukarıda tercümei halleri yazılı şahsiyetlerden başka, halen hayatta bulunan birkaç Muşlu zatın adını da bilgi maksadiyle aşağıya yazmayı faydalı buldum.

İsmen Olsun, Birkaç Muşlu Zatı

Daha Tanıyalım [*]

- 1 — Abdurrahim Sayın: Kayseri İskân Müdürü.
- 2 — Bari Dede Oğlu : Şimdi Muş Millet vekilidir.
- 3 — Celâl Güngör : Jandarma levazım yüzbaşılığından emekliye ayrılan Celâl Bey, on yedi yıldan beri Son Posta, Tan ve Vatan gazetele-
rinin yardımcı ve mahallî muhabirliğini

(*) Bu bölümde adları yazılı zatlar gibi yurt çapında şahsiyet ve makam sahibi bir çok vatandaşlarımız varsa da bu zatların, Muş gibi küçük ve kültür kurumları az olan bir ilimizden şahsi gayretlerle bu kadar olsun sivrilmeleri göz önüne alınarak küçümsenmemelidir. Parmakla sayılacak derecede az da olsa-

On yıl evveline kadar iki ilkokuldan başka kültür kurumu bulunmayan Muşta, daha dün bir ortaokul açıldı.

Mali durumu müsait olan kimselerin çocukları, ta Erzurum ve Diyarbakır gibi uzak illere kadar giderek lise öğrenimlerini tamamlamaya çalışıyorlar.

Gerek orta okulda ve gerekse lisede okuyan çocuklarımız kendilerine yakışır derecede çalışmakta ve okul muhitinde temayüz etmektedirler. Bir kaç çocuğumuz da yüksek öğrenimlerini yapmak için Ankara ve İstanbulda bulunuyor.

5005 kişiden ibaret Muş il merkezi kadar nüfusu olan birçok nahiyelerimiz ve hatta köylerimiz var.

Vaktile otuz bine yakın nüfusu bulunan bu şehir harp, hieret ve bakımsızlık yüzünden şimdiki durumuna düştü.

Tabii bu arada ilerisi için ümitliler ve memleket için bir kıymet olma namzetler de kayboldu gitti. Kalanlar da bu sarsıntıdan kendilerini epey geç kurtarabildiler.

Bu bölge ilerde, bir liseye kavuşacak olursa, parmakla gösterilecek derecede yurt için değerli kimseleri yetiştireceği ve diğer yurt parçalarının kültür seviyesine ereceği muhakkaktır.

Muştaki öğretmenliğim sırasında, fakirlik yüzünden bir çok çocukların ayakkaşız olarak karda yalınayak sırf okumak ve bir şeyler öğrenmek kaygusu ile okula devam ettiklerini gözlerimle gördüm.

Bu misalden de Muşluların okuma ihtiyacını ne kadar şiddetle duydukları anlaşılır zannederim.

Türklüğe has fitri istidat ve zekâdan hiçte mahrum olma ve ilme susayan bu bölge çocuklarından bilgi kurumlarımızı mümkün olduğu kadar esirgemeyelim.

yaparak Muş'u gazete sütunlarında
tanıtıma çalışmış kuvvetli kalem sahibi
bir kişidir. Şimdi Muşta bulunmaktadır.

4 — Emin Bingöl	: Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdür-
lüğü Zat işleri Müdürü.
5 — Fettullâh Atmaca	: Urfa Tapu Müdürü.
6 — İsa Bingöl	: Yüksek Orman Mühendisi.
7 — Kâmil Kotan	: Eski Muş Milletvekili.
8 — Kasım Bey	: Eski Muş Milletvekili.
9 — Şerif Bey	: Sayıştağ Murakibi.
10 — Zeki Dede	: Muş Belediye Başkanı.
11 — Ziya Arıncı	: Sağlık Ve Sosyal Yardım Bakanlığı Mü-
meyyizi.
12 — Ziya Çelik	: Adalet Bakanlığı Levazım Müdürü.
13 — Haris Atalay	: Kayseri Maliye Muhasebe Müdürü.
14 — Fehim Bey	: Eski Yozgat yargıçlarından.
15 — Kâzım Bey	: Eski Sivas yargıçlarından.
16 — A. Rıza Kotan	: Eski Muş Milletvekili.
-

Muş' un Coğrafî Durumu [*]

Nüfusu - Yüzölçüsü - Sınırı

Muş, Doğu Anadolu'nun 8.145 Km.² lik gayet verimli topraklarını kaplıyan şirin bir ilimizdir.

Varto, Bulanık ve Malazgirt ilceleriyle birlikte nüfusu 83.602 kişidir.

Kalabalık olan batı tarafında 1 Km.² ye 20-30 kişi düşerse de ortalama 1 Km.² ye 0-15 kişi isabet etmektedir.

Muş'un kuzeyinde Erzurum, doğusunda Ağrı ve Bitlis, güneyinde Bitlis ve Diyarbakır, batısında Bingöl illeri vardır. Bitlis'in 65 Km. kuzey batısında ve Erzurum'un 170 Km. güney doğusundadır.

Jeolojik Durumu

Muş Ovası Miosen ve Pliosen zamanlarından kalmadır. Miosen devrinden itibaren deniz suları ile kaplı bulunan bu bölge, Pliosen devrinde suların bir kısmının çekilmesiyle birçok küçük göre yerini terketmiştir. Bu göllerin yavaş yavaş çekilmesiyle tabanları a

(*) — Bu bölümü hazırlarken aşağıda adları yazılı eserlerden faydalandım.

- 1 — İstatistik Yıllığı No 14 — İstatistik Genel Md.
- 2 — İdare Taksimatı — İç İşleri Bakanlığı.
- 3 — Hayat Ansiklopedisi.
- 4 — Büyük Atlas — Faik Sabri Duran.
- 5 — Yüksek Yayla — Hamit Sadi Selen.
- 6 — Nüfus Sayımı İstatistik Kitabı.

biriken kireç, kil, marn gibi maddeler sonraları volkanik kayaların kırıntılarıyla birleşerek şimdiki zengin toprakları meydana getirmişlerdir.

Muş'un kuzey, doğu ve batı kısmı trakit, andezit, bazalt; güney kısmı ise (Şist ve gueist) metamorfik cinsinden kayalardan müteşekkil dağlarla çevrilidir.

Bu bölgede troglodit cinsinden mağaralara da raslanır.

Dağları

Anti (Doğu) Torosların kollarından sayılan Genç dağları batıdan, Bingöl, Kaçıraş dağları kuzeyden, Sasun dağları güneyden, Süphan ve Nemrut dağları da doğudan Muş'u ve ovasını adeta bir çember içine almışlardır.

Muş il merkezinin hemen yanında 2100 metre yüksekliğinde Kızıl Ziyaret dağı vardır, Baharda türlü türlü çiçeklerle süslenen ve Muşluların koyun ve keçilerini otlattıkları bu dağ, Muş'un en güzel bir yaylası ve tabiatın en zengin bir köşesidir.

Burada yapılan ve (Velikan) adı verilen peynir, yoğurt ve kaymaklar çok ünlüdür.

Bu dağın havası ve suyu da gayet sağlamdır. Muşlular hastalarını bu yerin havası ve suyu ile tedavi ederler. Burada bir yazı geçiren her türlü hasta muhakkak şifa bulur.

Üstünde bir de ziyaret (türbe) vardır.

Güzelliğini şiir ve türkülere konu olarak veren Bingöl dağlarının güzelliği de herkesin malûmudur.

Nemrut da volkanik bir dağ olup kraterinde küçük bir gölü vardır.

Sekban dağı eteğinde de 60 Km.² lik büyük bir bataklık bulunur. Kuzeydeki Şerafettin, batıdaki Kazma dağları da 2000 metre yüksekliktedir.

Ovaları

"Güzel ovam kıza benzer, suları Ger-
danlığa.
Yazı cennet, bağı İrem, kışı benzer
karlığa."
S. San

Muş Ovası, Doğu Torosların kuzey eteğinde ve 1500 metre yüksekliğinde, 25 Km. genişliğinde, 85 Km. uzunluğunda bir ovadır. Ortasından Murat ve Karasu akar. Sulak ve otlak olan bu ova, her çeşit tarım için elverişlidir. Dere boylarında söğüt ağaçları, dağların ova ile birleşen kısımlarında da meşelikler uzanır.

Ötede beride seyrek olarak göze çarpan köyler adeta ovaya serpilmiş gibidir.

Muş Ovası (*)

Açıldı lâleler, güller,
Uzar gider Muş Ovası...
Geçti turnalar, bübüller,
Uzar gider Muş Ovası...

Karasu akar boyunca,
Murat suyu gider ince,
Dolanır, çağlar yolunca,
Uzar gider Muş Ovası...

Güz gelince çöker duman,
Kış basınca olur yaman,
Yazın olur çayır çimen,
Uzar gider Muş Ovası...

Karşısında yüce dağlar,
Karlar erir, sular çağlar,
Üzüm dolar yeşil bağlar,
Uzar gider Muş Ovası...

(*) « Üçüncü Yıl Okuma » kitabından alınmıştır.

Bulanık ve Liz Ovaları

Vasatı 1400 ilâ 1500 metre yükseklikteki Bulanık ve Liz Ovalarında köyler dağınık ve seyrek. Muş Ovasını Van'a bağlayan yol buradan geçer.

Malazgirt Ovası

Van gölünü çeviren dağlar ve yüksek olmiyan sırtlar, Malazgirt Ovasını Van Ovasından ayırır. Bu ovanın yüksekliği ortalama 1600 metredir. Burası bir çöküntü ovasıdır.

İ k l i m i

İklimi çok sert olan Muş'ta, kuvvetlice kara ve subropik yaylâ iklimi, güneyinde de kara ve subropik dağ iklimi hüküm sürmektedir.

Kışlar pek uzun ve sürekli. Kalın bir kar tabakası aylarca yerden kalkmaz. Gök yüzü ekseriya açıktır. Yazlar kısa ve serin geçer.

Ocak izotermlerine göre ısı 0⁰ - 4⁰ arasında, temmuz izotermlerine göre de 32⁰ santigrattan ziyadedir.

Senenin ortalama yağmur miktarı 50-75 cm., kış ve yaz yağmurlarında yağış nispeti de 20-35 cm. arasında değişir.

Düşen Yağmur, Kar Ve Suyu Miktarları

Ocak Ayında	100.7	m. m.
Şubat „	149.2	„ „
Mart „	134.1	„ „

Nisan Ayında	121.6	m. m.
Mayıs „	61.2	„ m.
Haziran „	25.0	„ „
Temmuz „	6.2	„ „
Ağustos „	9.4	„ „
Eylül „	20.0	„ „
Ekim „	70.4	„ „
Kasım „	153.8	„ „
Aralık „	92.8	„ „
Yekûn	944.4	m. m.

Ocak ve Temmuz izobarlarının da en sık esen rüzgârların kuzey doğudan güney batıya doğru estiği görülür.

Akar Suları

“Damarımdır, damar gibi içten akan suların.

Bazan coşar, sakinleşir Karasuyla Murad'ın.”

S. San

460 Km. uzunluğundaki Murat suyunun 200 metre genişliğinde bir yatağı vardır. Civardan birçok kollarla beslenen Muradın en büyük kolu Karasudur. Karasu Muş'un doğusunda oldukça fazla bataklıklar yapar.

Murat Suyu 200 metre genişliğile insana bir göl manzarası verir. Bu suyun genişliğinden faydalanan yerliler sallarla üzerinde odun taşırlar.

Birçok kollarla beslenen Murat, ilkbaharda karların erimesile kabarır ve yatağı genişler, etrafında bazı adacıklar meydana getirir. Yazın suların azalmasile de yer yer bataklıklar yapar.

Murat Irmağı boylarında kara renkli indifaî kayalarla kaplı yaylâlara da raslanır.

Murat'ın etrafındaki kalkerli topraklar tarıma çok elverişlidir.

Şehrin kenarından Çar ve Karne adlı iki çay akar. Bu iki su da Muş il merkezinin yeşilliklere bürünmesine yaramıştır.

İ l ı c ı l a r

Bu bölgenin en önemli ılcası, Muş'un güneyindeki Hasköy'dedir. Fakat bakımsız olan bu ılcı, hastaların istirahatını sağlayacak durumda değildir.

G ö l l e r

Bulanık ve Liz Ovalarının güneyinde suyu bulanık olan Bulanık Gölü ve daha güneyde 30 Km.² büyüklüğünde Nazik Gölü vardır. Nazik Gölünün suyu durudur. Karların eridiği ve buzların çözöldüğü vakit, bu göllerde bol miktarda balık avlanır. Bu göllerin ötesinde berisinde sazlıklar göze çarpar. Buralarda domuz ve diğer yabani hayvanlar barınır, sürülerle ördekler gezinir. Yerli halk bunları avlar.

O r m a n l a r

Muş bölgesinde esaslı ormanlar yoksa da yer yer fundalıklara ve meşe çalılıklarına raslanır. Bunlardan mazi v.s. elde edilmekte çalı, çırpısından yakacak olarak faydalanılmaktadır. Meşelerin dallarından ağaç kömürü yapılır.

T A R I M

Bu bölgede tarıma ikinci derecede önem verilmektedir. Dağlık kısımda hayvancılıkla, ovalık kısımda tarımla uğraşılır. Yazların çok sıcak geçmesi burada yalnız orta kuşakların değil, süptropik bitkilerinde yetişmesine yardım eder. 15000 hektar toprak ekilmektedir.

İşlenen topraklar % 5 i geçmez. İşlenen arazinin % 6 sını yağlı bitkilerle diğer bitkiler, % 89 unu da tahılların kapladığı yerler teşkil eder.

Arpa, darı, buğday, Pirinç bol miktarda elde edilir. Çavdar, mısır, kuru sebzelerden mercimek, nohut, patates, fasulya, bakla, pamuk, keten, susam da yetişir.

Muş'un tütün ve pirinci pek ünlüdür. Burada üzüm ve dut ta boldur. Meyvaların birçok çeşitleri elde edilir. Bir yılda 4800 kilo tütün yetiştirilmektedir.

1898 Yılında bu ovadan 200,000 kilo tütün elde edildiğini Hayat Ansiklopedisinden öğrenmekteyiz.

Senelik Elde Edilen

Hububat	Buğday	8000	Ton
	Arpa	750	"
	Çavdar	40	"
	Mısır	400	"
	Darı	750	"
Bakliyat	Nohut	16	"
	Fasulya	300	"
	Mercimek	20	"
	Patates	149	"
	Soğan	75	"

Hayvancılık

Muş bölgesinde en çok hayvancılıkla uğraşılır. Koyun, keçi, öküz, manda, at, tavuk gibi hayvanlar bol miktarda beslenir.

Dağlık yerlerde cins atlar yetiştirilmektedir. Muş'un melez arap atları ünlüdür.

Köylerde tavukçuluk ve arıcılığa önem verilmektedir. Muş'un balları da tütün kadar ad vermiştir. Koyunculuk ön plânda gelir.

Senede 13000 kilo yağ elde edilmektedir.

Bu Bölgede :

190.354	Baş Koyun.
76.114	„ Kılkeçi.
3.206	„ Tiftik keçi.
6.178	„ Manda.
66.235	„ Sığır.
4.615	„ At.
24	„ Katır.
1.129	„ Eşek vardır.

Avcılık

Dağlarda tilki, Sansar, Susamuru, kurt, tavşan avlanır, Av derileri, bu bölgenin bir zenginlik kaynağıdır.

Göl ve ırmaklarda yabani kaz, ördek, lezzetli balıklar avlanır. İlkbahar bu bölgenin balık avı mevsimidir.

Madenler

Muş'un batısında kurşun, kuzeyinde demir, Karasu vadisi kenarında birçok kömür madenleri vardır.

SANAT

Muş'ta evvelce gümüş kakma işleri, gümüş takımları yapılmış, şimdi bez, keçe, kilim dokumacılığına önem verilmektedir.

YOLLARI

1942 Yılına Göre Muş'un Yolları

2 + 000	Harap şose.
61 + 000	İmalâtı tesviye.
59 + 000	İmalâtsiz tesviye.
217 + 000	Ham yol.
339 + 000	Yekûn

1500	Km.	Ana su yolları.
3000	"	Şube su yolları.
20	"	Sokak çeşmeleri.
16	"	Evler.
7	"	Resmî daireler.
8	"	Otel, hamam v.s.

Muşta Kültür [*]

Bu bölgede erkeklerin % 7 si okuma bilir.

" " " % 93 ü " bilmez.

" " Kadınların % 0 7 si " bilir.

" " " % 99,3 ü " bilmez.

Muş Bölgesinde;

14 İlkokul,

32 İlk okul öğretmeni,

1145 İlkokul öğrencisi,

1 Ortaokul,

10 Ortaokul öğretmeni,

137 Ortaokul öğrencisi,

319 Eğitimli ilkokullarda okuyan öğrenci,

804 Eğitimli okulların bulunduğu köylerde çocuk vardır.

Muş'un İdarî Bölümü

Muş'un merkez ilcesiyle birlikte dört ilcesi, on nahiyesi, yetmiş adet muhtarlıklara bağlı köy parçası ve üç yüz elli sekiz adet muhtarlığı olan köyü vardır.

Ortalama bir köyün nüfusu 170 kişi, beher köye isabet eden mesaha 22,4 Km.² dir.

[*] "1943 Yılı Maarif İstatistiği, ne göre

İlçenin Adı	İlçeye Bağlı Nahiye Adı	Nahiyeye Bağlı köy sayısı
Merkez İlçesi		53
	Akçan "Sakavi,"	41
	Azakupur "Til,"	48
	Geligüzan "Şenik,"	18
	Ziyaret "Mıgdi,"	30
Bulanık İlçesi		21
(Kop)	Karaağıl	26
	"Liz "Camili,"	24
Varto İlçesi		45
(Gümgüm)	Üstükran	23
	Karaköy "Kıranlık,"	22
Malazgirt İlçesi		12
(Kale)	Nurettin "Goynük,"	47
	Karahasan "Şebo,"	18

Muş'a Bağlı 428 Adet Köyden, Adı Türkçe Olanlar Aşağıda Gösterilmiştir (*)

Köyün Adı	Bağlı olduğu İlçe	Bağlı olduğu Bucak
Akçam	Merkez	Akçam
Akpınar	"	"
Alagözü	Varto	Merkez
Alican	Merkez	Akçam
Alikalkan	Malazgirt	—
Alikan	"	—

(*) Muş köylerinden çoğunun adı öz Türkçedir. Halis Türkçe adı olan bu köylerin bağlı oldukları ilçe ve bucaklar da köy adları hizasında gösterilerek yukarıya çıkarılmıştır.

Pek eski zamandanberi bu bölgenin Türklerle meskûn olduğu oturdukları yerlere verdikleri isimlerden de anlaşılıyor.

Buradaki köy adlarına yurdumuzun birçok illerinde köy ve semt adı olarak rasla-maktayız. Bu da Muş bölgesinde oturan bir kısım Türklerin sonraları Anadolu içlerine göç ederek yerleştiklerini gösterir.

Köyün Adı	Bağlı Olduğu İlçe	Bağlı Olduğu Bucak
Alyar	"	Akçam
Aşağıkamışlı	"	—
Andak	Merkez	Azakupur
Anır	Varto	Karaköy
Aptal Bayazıt	Bulanık	Liz
Ari	"	"
Babahan	Malazgirt	—
Bahçe	"	—
Bostankaya	"	—
Boyçapkın	"	—
Budak	"	—
Baltaş	Varto	Merkez
Bitli	Bulanık	Liz
Bostankent	Merkez	Akçam
Çağlık	Varto	Üstükran
Çiriş	Merkez	Merkez
Demirci	"	Azakupur
Eriştir	"	"
Fındıklı	"	Akçam
Hanoğlu	Malazgirt	—
Hasanpaşa	"	—
Hasköy	Merkez	Merkez
Hoşhan	Malazgirt	—
Göl	Merkez	Ziyaret
Güllükler	Varto	Merkez
Gündemir	"	"
Harabeşehir	Bulanık	"
Harabayakup	Varto	"
Haşhaş	"	Üstükram
Hoşgeldi	Bulanık	Liz
İskender	Varto	Karaköy
Kalacık	Merkez	Ziyaret
Kamışlı	"	"
Karaağaç	"	Akçam
Karaağıl	Bulanık	Merkez
Karabey	Merkez	Ziyaret
Karaköy	Varto	Karaköy

Köyün Adı	Bağlı olduğu İlçe	Bağlı olduğu Bucak
Karamişe	Merkez	Akçam
Köşk	Malazgirt	—
Kuruca	"	—
Kuşkaya	"	—
Kazan	Merkez	Azakpur
Kıcık	"	Akçam
Kışlakum	"	Merkez
Kızılağaç	"	"
Kolacık	Varto	"
Kotanlı	Bulanık	"
Leylek	Varto	"
Masalla	Bulanık	"
Melhemli	Varto	Karaköy
Mesçitli	Bulanık	Merkez
Mollababa	Merkez	Azakpur
Muratbey	Bulanık	Merkez
Oğuzhan	Malazgirt	—
Ozdemir	"	—
Susuz	"	—
Tozhan	"	—
Sarınc	Varto	Karaköy
Sinan	Merkez	Azakpur
Söğütlü	Bulanık	Merkez
Sultanlı	"	"
Sultanşen	Varto	"
Suluk	Merkez	"
Şaman	Varto	Üstükran
Şatırlar	Bulanık	Merkez
Şerefkan	Merkez	"
Taşçı	Varto	"
Topak	"	"
Yılanlı	"	"
Yoncalı	Bulanık	"

Muş İl Merkezi

Kaçaraş, Nemrut ve Bingöl dağlarıyla çevrili yeşil ovanın güneyine düşen Muş; ilkbaharda baştanbaşa yeşilliklere bürünür. Üzerinden sis eksik olmıyan ve sisli zamanlarında tam bir deniz manzarası arzeden ovayı, Fırat'ın bir kolu olan Murat ve Murat'ı da besleyen Karasu sular.

Muş, ovayı aşağıda bırakan ve gittikçe yükselen bir plâto üzerindedir. Sırtını dayadığı 2100 metre yüksekliğinde ki Kızıltepe dağının eteklerinden, insanları gibi tevazu ile ovaya bakar.

Kışın inci gibi beyaz, yazın zümrüt kadar yeşil olan güzel Muştan genel bir görünüş.

Eski Muş, Çar Deresinin (*) kenarındaki düzlüğün üzerinde toprak damlı evleri, dar sokaklarıyla bir orta zaman şehri çeşnisi vermektedir. Ortadaki yuvarlak tepenin üstüne kurulmuş "eski daratını hasretle anan,, kalenin harabeleri yanındaki Kale Mahallesiyle de kartallar yuvasını andırır.

Yeşillikler ve çiçekliklerle çevrilmiş bağlı ve bahçeli evleriyle Çar Deresinin kenarında birbirini takip eden çeşitli meyva ve sebze bahçeleriyle güzel Muş, cidden görülmiye, incelenmiye değer il merkezlerimizden biridir.

Orada, hiçbir güzelliğini kıskanmadan bütün çıplaklığıyla kendini gösteren tabiat, kışın beyaz tülleriyle sardığı sevgilisine ululuğunu ispat ettirecek türkülerin hepsini söyler. Rüzgâr bir müzik rağmesi kadar tatlı ve ustalıkla sesler çıkarır. Yazın en seçkin çiçeklerini getirerek yine sevgilisinin başından eteklerine ve ayaklarına varıncıya kadar serper. Beyaz renkli güzel sevgiliyi sarartmamak için burada yaz, baharın devamı gibi gelir, geçer. Muş, zümrüdi renkli urbasını beyazını giyinciye kadar üstünden atmaz.

Muşluların gözü en çok üç renge alışktır: Yeşil, beyaz, açık mavi. Yeşili yazın, beyazı kışın, açık maviyi de kış ve yaz gündüzleri gökte görürler. Doğu Anadolunun bu güzel köşesi yakın zamanlara kadar imar bakımından ihmal edilmiş, yanlış propagandalar yüzünden de adeta bir menfa yeri gibi tanınmıştı.

Buraya atanan bir memur, sanki, sürgüne gidiyormuş gibi düşünür, durur, çok zaman gitmemek için çareler arar veya istifa ederdi. Halbuki Muş, sevimli ve küçük bir ilimizdir.

Sayın Vali Tevfik Gür, (**) 1937 ile 1943 yılları arasında, her bakımdan sürekli ve verimli çalışmasıyla Muş'u adeta başka bir şehir haline soktu. Gereken müspet propogandayı da yaptırarak yanlış düşünüşlerle ileri sürülen ve Muş'un hakiki yüzünü olduğu gibi dışarıya göstermiye engel olan uydurma iddiaları ortadan kaldırdı.

Şimdi Muş, korkulacak değil sevillecek, gidilmiyecek değil görülecek, adı anıldıkda "ne güzel yerdi, hayatımın en iyi günleri orada geçti,, dedirtecek bir şehir olduğunu sağlamış bulunuyor.

(*) — Bu dereye İşar Çayı, Aksu Deresi, Şah Suyu da denilmektedir.

(**) — Muşluların fahri hemşerisi ve Muş'un eski Valisi Sayın Tevfik Gür, şimdi Kastamonu Valisidir.

1000 evden ve 5005 kişiden (*) ibaret olan bu şirin il merkezimiz iyi bir içme suyuna, verimli bir toprağa, çok güzel bir havaya ve manzaraya sahiptir.

Küçük çapta, modern bir şehirde ne bulunması gerekiyorsa burada hepsini görmek mümkündür.

Muş, bugünkü durumunu fahri hemşerisi Vali Tevfik Gür'e borçludur.Yeni eserlerin çoğunu o yaptırmıştır.

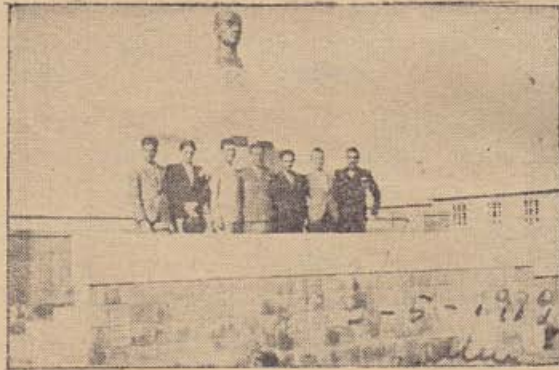
(*) — 1945 Nüfus sayımına göre.

Muş İl Merkezindeki Yeni Eserler [*]

1 – Atatürk Büstü :

Belediye parkının sağına düşen kısımda yüzü güneye bakan, tunçtan yapılmış Atatürk Büstü Cumhuriyet Alanının hakim bir noktasındadır. Ön tarafı korkuluklu, 2 m² lik bir sahanlıkla süslenmiştir. Büstün sağında ve solunda üçerden altı adet büyük elektrik karpuzu vardır.

Geceleri altısı da yanar. Uzaktan bu elektrikler birer meşale gibi görünür. Büstün önündeki sahanlığa iki taraftan merdivenle çıkılır. Bu sahanlık milli bayramlarda çelenklerle donatılmaktadır.

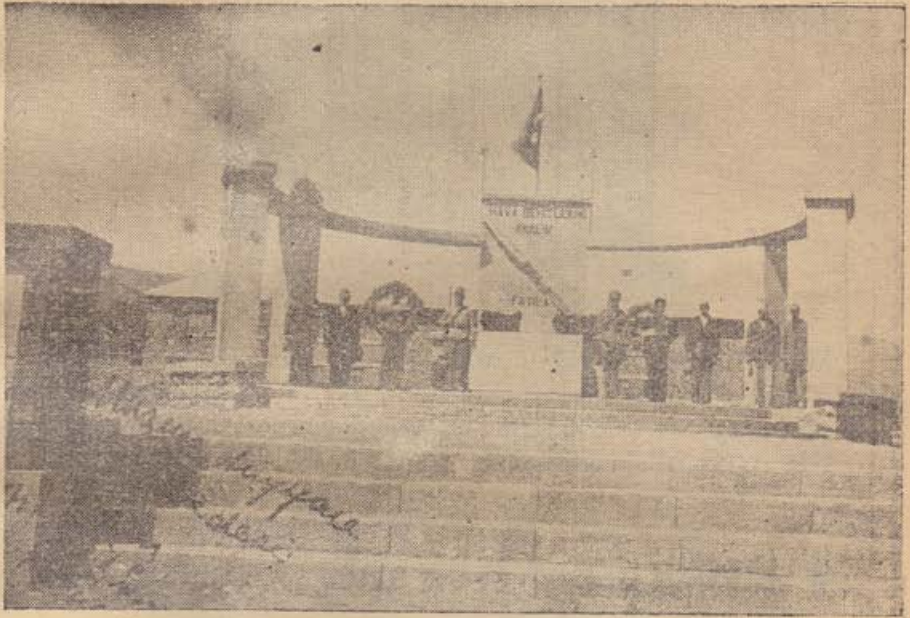

Atatürk Büstü

(*) Bu bölümü hazırlarken Eski Muş Merkez Millî Eğitim Memuru İlhami İzgiey'den faydalandım.

2 – Şehitler Anıtı :

Atatürk İlkokulunun sol gerisinde içi çeşitli ağaçlarla dolu bahçenin Askerlik Şubesi tarafına ve üç cadde kavşağına düşen yerinde Şehitler Anıtı ve bu Anıtın sağ ve solunda renkli taşlardan yapılmış gayet zarif iki çeşme vardır. İkisi de, 12-VI-1930 gününde Muş havalarında uçarken ani bir kazaya kurban giden değerli ve genç iki hava yüzbaşımıza ithaf edilmiştir.

Muş Şehitler Anıtı

Sağdaki çeşme üzerinde (Tayyareci Yüzbaşı, Şehit Mustafa Rifat Çeşmesi. Muş Ovasındaki şehadeti 12-VI-1930). Soldaki çeşme üzerinde de (Tayyareci Yüzbaşı, Şehit İlhami Ahmet Çeşmesi. Muş Ovasındaki şehadeti 12-VI-1930) yazıları görülmektedir. İki çeşmenin arasından merdivenle büyük bir sahanlığa çıkılır. Hemen karşıda 3.5 metre yüksekliğinde ve iki metre genişliğinde çimento sıvalı duvar ve duvarın ortasında madeni bir uçak pervanesi vardır. Bunun üst kısmında da (Hava Şehitlerini Analım) sözü, altta da (Fatih) yazısı

görülür. Bu duvarın ön kısmında aziz şehitlerimizin kemiklerini içinde saklayan beton kapaklı güzel bir mezar vardır. Yerden 3.5 metre yüksekliğinde ince betonarme direklerle yarım daire şeklinde görülen bu Anıt'ın pervane tarafına düşen beton kolunda çifte elektrik ampulıyla birlikte bir bayrak sereni bulunmaktadır.

Bu Anıt, Muşluların zevkini ve kadirşinaslığını belirtmeye yeter.

3 – Halkevi ve sesli Sinama :

Halkevi Binası

Altıok Çeşmesinin hemen yanında kurulmuş olan Halkevi binasının içinde 200 sabit koltuklu ve anfiteatr şeklinde tertiplenmiş bir salon sesli sinemaya tahsis edilmiştir. Gerekli günlerde konferans ve toplantılar için de kullanılmaktadır.

4 – Hükûmet Konağı :

Hükûmet Konağı

Bir zamanlar tek katlı ve toprak damlı olan, Hükümet Konağı şimdi, çatılı ve iki katlıdır. Dışardan görüldüğü gibi içi de gayet güzel ve tertiplidir. Her dairenin çalışmasına yeter şekilde bulunan bu Hükümet Konağının eşine birçok illerimizde raslayamayız.

P.T.T. dairesiyle Tekel dairesinden maada bütün daireler bir çatı altında çalışmaktadırlar. Eskiden dairelerin çoğu mahallelere sığmıştı. İş takip edenler bir daireden diğerine gitmek için epey zahmete katlanırdı.

5 — Vali Konağı :

Akasya, çam ve çeşitli meyva ağaçlarıyla çevrili bir kâşaneyi andıran çimento serpmeli Vali Konağı, Muş'un güzel binalarından biridir.

Vali Konağı

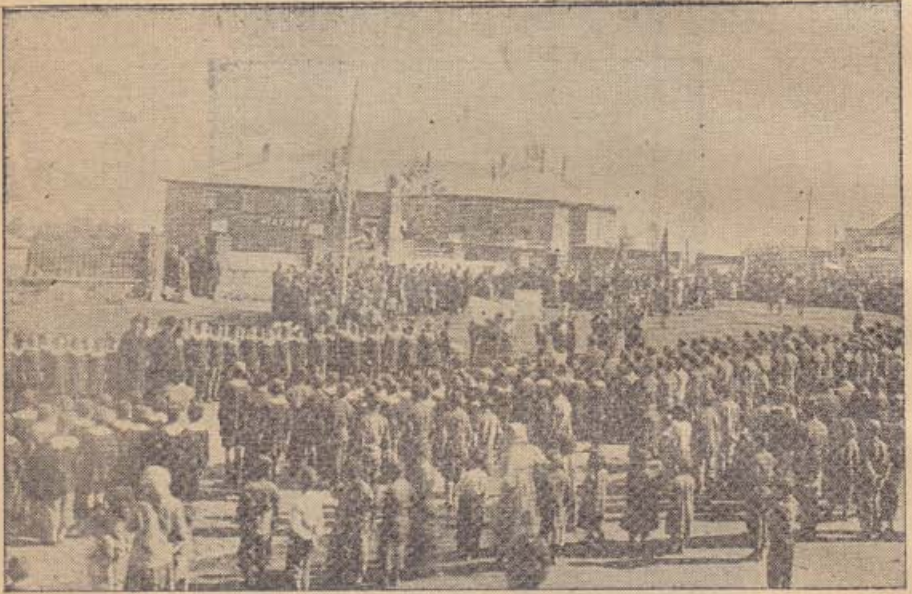

*Ortaokul binasının kapısında.
(X) İşaretli zat, Vali Tevfik Gür'dür.*

6 -- Ortaokul :

Güzel bir havuzla büyük bir sebze bahçesine ve çeşitli ağaçlara sahip, Muş'un yegâne kültür yuvası Ortaokul, çatısı altında yetiştirdiği ve yetiştireceği çocuklarla iftihar eder bir vaziyette Erzurum Caddesi kenarında yükselmektedir.

Çimento serpmeli, iki katlı ve çatılı bulunan bu bina, okul olarak her türlü ihtiyacı göz önüne alınmış ve kusursuz yapılmıştır. Okulun yanında bir de müdür evi vardır.

Atatürk İlkokulu

7 -- Atatürk İlkokulu :

Vali Konağı -karşısında ve büyük bir bahçe içinde iki katlı modern bir tarzda yapılmış, çatılı, taştan güzel bir bina vardır ki: Adı, Atatürk İlkokuludur.

8 – Cumhuriyet İlkokulu :

Çarşıdan “Düz Mahallesi,,ne giden yolda çatılı, taştan, tek kat bir bina daha vardır ki, o da Muş'taki üç okuldan biri olan Cumhuriyet İlkokuludur.

Cumhuriyet İlkokulu ve civarı

9 – Memur Evleri :

Sağı ve solu tarlalarla çevrili Erzurum Caddesi, bir zamanlar çamurdan geçilmezken bu tarlalar mezarlık olarak kullanılırdı. Mezarların gayri muntazam ve tertipsiz açılması yüzünden mezarlık, ta şehrin içine kadar sokulmuş, adetâ sağırlarla ölümler el ele vermişlerdi. Bu mezarlar, halkın çalışma gücünü kırıyor; “Adam sende sonumuz böyle olmayacak mı?,, gibi yanlış bir düşüncüyü sağırlara aşıliyordu. Vali Tevfik Gür bu mezarlığı Mongok köyüne giden yolun sağ ve solunda ki tarlalara naklettirerek, Erzurum Caddesinin etrafındaki mezarlıkların arsasına ağaçlar diktirdi. Bu ağaçların aralarına da çatılı ve bir iki katlı yirmi kadar memur evi yaptırdı. 6 ilâ 8 lira kirası olan bu evle-

re elektrik ve su getirtti. Ayrıca her evi bir daire âmirinin makamı adına teşkil ettirdi.

Şimdi, Muş'a atanan her daire âmiri ev bulmak için hiçbir endişe ve yorgunluk geçirmeden makamı adına teşkil edilmiş ve her türlü konforu haiz boş bir evi emrinde bulmaktadır.

Ayrıca, Vali Hamit Onat'ta bir akasya koruluğu ile altı memur evi daha yaptırarak bu evlerin sayısını yirmi altıya çıkarttı.

Kültür Mahallesi

10 – Stadyum :

Şehrin dışında ve yine Erzurum Caddesi kenarında doğu illerimizde çoğunda bulunmayan üstü çatılı şeref tribünüyle seyircilerin oturmalarına mahsus anfiteatr şeklinde yerleri bulunan ve sporcuların soyunma, giyinme, dinlenme, banyo alma odalarını haiz, muazzam bir stadyumu vardır.

11 – Memleket Hastanesi :

Bir zamanlar en ufak bir hastalık için, hayvan üstünde Diyarıbakır yollarını boylamayı ihtiyar edinen Muşlular, şimdi gayet mükemmel bir hastaneye sahip bulunmaktadır.

12 – Çocuk Bahçesi :

Çocukların her türlü oyun ihtiyacını karşılayacak şekilde yapılmış geniş ve bol malzemeli bir çocuk bahçesi vardır.

13 – Belediye Parkı :

Atatürk Büstünün arkasına ve Atatürk İlkokulunun cephesine düşen yerde, etrafı demir parmaklıkla çevrili bir park vardır.

Ortasında, silindir şeklinde betonarme büfesiyle, hemen büfenin üstünde tek beton bir direkle mesnetlenmiş beş metre çapında betonarme mantarma ile örtülü güzel bir saz yeri göze çarpar.

Parkın içi, dört büyük çiçeklik ve çimenlikle tarhlara ayrılmış ve bir çok ağaçlarla donatılmıştır. Yer yer üzeri bezli çardaklar ve büyük şemsiyelerle yapılmış gölgelikler görülür.

Burası Muşlıların eğlenme ve dinlenme yerlerinden biridir.

Saz yeri ve Büfe

14 – Fıskıyeli Havuz :

Parkın Cumhuriyet Alanına açılan kapısının hemen yanında yarım daire şeklinde bir havuz vardır.

Kenarındaki fıskıyeden 7-8 metre yükseğe fıskıran su üzerinde, inip çıkan renkli bir top görülür.

Bu havuz da Muş'un alâka çeken eserlerinden biridir.

15 – Yazılı Duvar :

Parkın solundaki kapının yanında beton bir levha üzerinde (Muş, yurdumuzun severek ve sevinerek yaşanacak ve çalışılacak güzel ve verimli bir sahasıdır.) Yazısını görmekteyiz.

16 – Kademeli Havuzlar :

Çocuk bahçesiyle parkın arasında gayet güzel yapılmış kademeli havuzlar vardır. Bir havuz dolduğunda fazla su, diğerine akarak onu, o da dolduktan sonra ötekini doldurmakta ve böylelikle suni şelâleler yaparak seyreden hayranlık içinde bırakmaktadır.

17 – Radyo Hoparlörü :

Çocuk bahçesinin yanındaki, yüksek bir sütuna yerleştirilmiş oldukça büyük bir radyo hoparlörü vardır. Buradan halk türküleri ve şarkıları dinlenir.

18 – Asri Cezaevi :

Memleket Hastanesinin hemen ötesinde Asri Cezaevi görülmektedir. Bir zamanlar gayri sıhhi inşa edilmiş hapis hanede çürüyen hapisler, şimdi bu modern cezaevinde ıslah edilmektedirler.

19 – Vilâyet Jandarma Komutanlığı Binası Ve Jandarma Kışlası :

Asri Cezaevinin güneyinde Vilâyet Jandarma Komutanlığı Binasıyla Jandarma Kışlası vardır. Burası da yeni yapılan binalardan biridir.

20 – Altıok Çeşmesi :

Parke caddenin karşısına düşen kısımda (Su, Atatürk gibi hayattır.) Sözü yazılı, "Altıok Çeşmesi," adı verilen bir çeşme vardır.

Altıok Çeşmesi

21 – Asri Hamam :

Atatürk İlkokulu ile Halkevi arasında, iki soyunma odasıyla iki özel lojisi bulunan beş kurnalı, üstü çatılı asri hamam, Muş'un biricik eserlerindendir.

22 – Ziraat Bankası :

Asri Hamamın sağında Ziraat Bankası vardır. Bir bankanın bütün ihtiyaçlarını cevaplandıracak şekilde yapılmış olan bu güzel binanın üst katı, banka müdürünün, muavininin ve veznedarının ailelerine tahsis edilmiştir.

23 – Şehir Gazinosu :

Parke caddeden Belediye mağazalarına giden yolun sol tarafında güneyden batıya doğru uzanan tek katlı, geniş ve büyük pencereli, üç kapılı güzel bir Şehir Gazinosu mevcuttur. En güzel mobilya ile tefriş edilen bu gazino, halkın okuma ihtiyacına da cevap vermektedir.

Vali Hamit Onat, gazinonun kuzey ve doğu tarafına bir havuzla birlikte tabanı beton yazlık bir oturma yeri yaptırarak bu güzel eseri tamamlamıştır.

24 — Belediye Mağazaları :

Gazino civarında Belediyenin yaptırdığı yirmi kadar modern mağaza vardır.

25 — Eczane ve Fırın :

Belediye mağazaları sırasında bir eczane ve bir de fırın bulunmaktadır.

26 — Kiraathaneler :

Asri Hamamdan çarşıya giden büyük yolun sağ ve solunda karşılıklı iki büyük kiraathane vardır. Çatılı, üst katı otel olarak kullanılan bu kiraathanelerin içi gayet büyüktür. Her ikisinde de ikişerden dört bilârdö bulunmaktadır. Burada bilârdöden başka oyun oynanmaz.

Geniş pencereleriyle iç açıcı bu kiraathanelerin arka tarafı çeşitli ağaçlarla gölgelendirilmiştir.

Birer hiyabanı andıran bahçelerinde oturup dinlenmek, insanın günlük sıkıntılarını unutturmaya yeter.

27 — Alâettin Camisi : (*)

Aâettin Paşa tarafından yapılan, çarşının tam ortasında ki bu cami, güzel bir tarzda inşa edilmiştir.

Her türlü mimari incelikleriyle göze çarpan tarihî eserlerden biridir.

[*] — Muştaki camilerin tarihi hakkında Muş Müftülüğüne bilgi için müracaat ettim de işgal dolayısıyla kütüklerin yok olduğundan bahisle Muş Müftüsü Çobanoğlu'ndan bir itizar mektubu aldım.

Esaslı bir malûmat elde edemediğimden buraya da maalesef tarihle ilgili bir kayıt geçiremedim.

Muş'un İlceleri [*]

(*) — Bu bölümü hazırlarken aşağıdaki eserlerden ve kişilerden faydalandım.

1 — Yüksek Yayla - Hamit Sadi Selen.

2 — İstatistik Yıllığı No: 14.

3 — Kayseri Ticaret Lisesi son sınıf öğrencisi Bulanıklı Bay Fahrettin Korukog-
lunun şahsi notları.

Bulanık (Kop)

Batıdan Muş - Varto, kuzeyden Hınıs - Malazgirt, doğudan Malazgirt - Ahlat, güneyden Bitlis ve Muş sınırlarıyla çevrili Bullanık Muş'un üç ilçesinden biridir.

Küçük bir dağın eteğinde kurulan ilçe merkezinin doğusunda Mesçitli köyü, batısında Şorgöl, kuzeyinde Körsu, güneyinde Haçlı Gölü vardır.

İlçe merkezinin düzlükteki evleri arasından küçük bir dere geçer. Bu derenin sağ ve solunda bahçeler ve bostanlar göze çarpar. Güney tarafındaki evler sırta doğru yanaşmış gibidir. Şehrin bu yönü kuzeyine göre daha seyrek. Orta kısımlarda ev enkazlarına raslanır.

İlçe merkezinin 2.5 Km. güneyinde bir göl vardır. Kenarındaki Haçlı köyüne izafeten buraya Haçlı Gölü derler. Bu göl, Bilican dağından gelen kaynak ve kar suları ile beslenir. Su, göle kadar berrak geldiği halde göle varır varmaz, sanki toprakla karıştırılmış gibi bulanır. Sonra Körsu adı ile bulanık olarak gölden çıkar ve ilçenin 200 metre kuzeyinden geçerek Murad'a karışır. İlçeye Bulanık adının, bu sudan dolayı verildiği rivayet edilmektedir.

Bulanık'ın 71 köyü ve Liz, Karaağıl adlı iki nahiyesi vardır. İlçe ve köylerinin nüfusu 18 bine yakındır.

Halk tarım ve hayvancılıkla geçinir. Merkez halkının bir kısmı ticaretle meşgul olursa da esas işleri tarımla uğraşmaktır. Bu bölgede tarımla hayvancılık paralel yürür.

Halk en fazla tahıl eker. Tahıllardan buğday başta gelmektedir. Arpa ekimi ikinci derecededir. Fakir halk mısır ekmediği yer. Verimi pek çok olan mısır da az miktarda ekilir.

Bulanık'ın sığırı ve karaman koyunları hayvan piyasalarında çok rağbet görmektedir. Sarı inek yağlarıyla koyun yağları da pek ünlüdür.

Halk ticaretini Erzurumla yapmaktadır.

Dışarıya yağ, canlı hayvan, deri, hububat satar. Dışarıdan da giyecek eşyası alır.

Malazgirt (Kale) (*)

Batıdan Bulanık, kuzeyden Hınıs, doğudan Patnos, güneyden Ahlatla çevrili Malazgirt'in 77 köyü ve Nurettin, Kara Hasan adında iki nahiyesi vardır.

Malazgirt, Muş'un üç ilcesinden biridir.

İlçe merkezi, Murat suyuna iki kilometre uzaklıkta hakim bir tepede kurulmuştur.

Arazi genişliği 3015 Km.² dir.

Alparslan, Romanos Diyojeni M.S 26 -Ağustos- 1071 günü bu bölgede yendi. Bu bakımdan Malazgirt, tarihi bir ilçedir. Süphan, Bingöl dağlarının kollarıyla çevrilidir. Murat vadisinin kuzey - doğu, güney - batı yönlerine açtığı tabii yol ve İrandan gelen cadde bu bölgede karşılaşmaktadır.

İlçe, kalın surlarla çevrilmiş ve eski binaları da volkanik taşlardan yapılmıştır.

İlçe merkezinin etrafında birçok mağaralar ve yıkıntılar vardır.

Dağlarda çok miktarda kurt, tilki, sansar bulunur. Yerli halk bunları avlayarak derilerini dışarıya sevk ederler. Malazgirt'in kilim ve seccadeleri de ünlüdür.

[*] — Tarihte Mantzikiert (Manazkert) diye de anılmıştır.

Varto (Gümgüm)

Doğudan Bulanık, güneyden Muş, batıdan Solhan ve Karlı Ova, kuzeyden Hınıs ile çevrili Varto, Muş'un üç ilçesinden en küçüğü ve imar yönünden de en bakımsızdır.

Varto'nun 90 köyü ve Üstükran, Karaköy adında iki nahiyesi vardır.

Bingöl dağları civarında, 1620 metre yüksekteki bir düzlükte kurulmuş bulunan İlçe merkezinin havası ve suyu çok iyidir.

Bu bölgede en fazla hayvancılıkla uğraşılır.

Murat, Vartonun güneyinden geçerek Bingöl sınırına girer.

1946 Yılındaki deprem yüzünden 2000 ev ve bu arada 830 kişi kaybetmiştir. Cumhuriyet Hükûmetinin ve Kızılayın acil yardımları sayesinde evsiz, barksız kalan yüzlerce vatandaşımız muhakkak bir ölümün pençesinden kurtulmuştur.

Varto, dışarıya yün, yapağı, yağ satar. Dışardan da giyecek eşyası alır.

FOLKLOR
(*Halk Bilgisi*)

Mahallî Şarkılar ve Türküler^[*]

- 1 — *Sarı pabuç (1) zenane (2)*
Bakın damdan inane (3)
Üç Kuran beni vursun,
Kararından dönene.
Sarı pabuç süslüdür.
Evimiz yol üstüdür.
Çok gelip, burdan geçme,
Sonra derler dostudur.
- 2 — *Havada bulut yok, bu ne dumandır?*
Mahlede (4) ölüm yok, bu ne şivandır ? (5)
Burası Muştur, yolu yokuştur.
Giden gelmiyor acep ne iştir ?
Kışlanın önünde redif (6) sesi var.
Açın çantasını bakın, nesi var.
Bir çift kundurası, bir dal fesi (7) var.
Burası Muştur, yolu yokuştur.
Giden gelmiyor acep ne iştir ?
Çiriş'in (8) önünde, yayılır kazlar.
Ayağım ağrıyor, yüreğim sızlar.

(*) — I — Bu bölgede söylenen şarkı ve türkülerin ekserisi halkın aşk, cenk, ayrılık ve yigitlik hislerinden doğmuştur. Besteleri içli ve ağırdır.

Her şarkı ve türkünün dizilmesine sebep olan bir olay vardır. Bu da kısmen olsun türkü veya şarkının güftesinden kendini göstermektedir.

II — Bu Bölümü hazırlarken aşağıda adları yazılı kişilerden faydalandım.

1 — Tekel işçisi Muşlu Maşallah.

2 — Terzi Fahri.

3 — Öğrenci Rasim Karaca ve isminin yazılmasını istemiyen üç zat.

1 — Pabuç : Postal-Ayakkabı.

2 — Zenane : Yeni.

3 — İnane İnene.

4 — Mahle : Mahalle.

5 — Şivan : Ölülerin arkasından sesli ve içli ağlama.

6 — Redif : Osmanlı devrinde, muvazzaf askerlik hizmetini yaptıktan ve ihtiyatlık çağını atlattıktan sonra, tehlikeli anlarda silâh altına alınan ve bulunduğu bölgede askerlik yapan yaşlı askerlere denirdi.

7 — Dal fes : Bir eins fes.

8 — Çiriş : Muşa yakın bir köyün adı.

*Yemene gidene ağlıyor kızlar,
Ah o, yemendir, gülü çimendir,
Giden gelmiyor acep nedendir ?*

- 3 — *Muş'un etrafı dağdır, meşedir.
İçinde oturan Veysi Paşadır.
Veysi emir verdi, Muş'u boşaldın.
Ağla vatan, ağla yazıklar olsun,
Vatanı terk eden hainler ölsün.*

*Muş'un etrafında atlı gezerim,
Vatan elden gitmiş yaslı gezerim.
Ağla vatan, ağla gör neler oldu,
Vatanı terk eden Veysi Bey oldu.
Muş'un etrafında atlı gezerim,
Elbisem kirlenmiş, paslı gezerim.*

*Muş'un ovası da bahçeler, bağlar.
Güzelim suları durmadan çağlar,
Yarından ayrılan, ah! çeker ağlar.
Ağla vatan, ağla yazıklar olsun,
Vatanı terk eden düşmanlar ölsün.*

- 4 — *Yel gelir, fani (1) fani.
Kaldır zerbab (2) yorgani.
Yastık senden sorarım,
Hani döşek sultani ?*

*Kale başında tandır.
Yandır, Allahım yandır.
Beni güvercin eyle,
Salih'in kel'ine (3) kondur.*

*Defimi çale çale (4),
Çıktım bir yüksek dale,
Korkarım, dal kırılı,
Muratlar gözde kale (5).*

- 1 — Fani : Ölüme doğru-Geçici- Kuvvetsiz-Daimi olmiyan.
2 — Zerbab: Süslü.
3 — Kel : Mezar taşı.
4 — Çale çale : Çala çala-Çalarak.
5 — Kale : Kala.

Ah! bu gelen, gare benzer.
Elinde nare (1) benzer.
İçmiş aşkın şerabi,
Gözler humare (2) benzer.

Yılan bak, yılan.
Yılan yerde dolane.
Beni yardan edene,
Torba takip dilene.

Armut dalde, dal yerde.
Bülbül öter, her yerde.
Felek bizi ayırmış,
Her birimiz bir yerde.

Giden beni yandırır,
Söz verir inandırır.
İçerden aşk ateşi,
Dışardan el, yandırır.

Şu bağ bizim olaydı,
Teyek (3), üzüm dolaydı.
Ortaklı malı nedem (4),
Hepsi bizim olaydı.

Dağların arkasından,
Ölmüşem sevdasından,
Öyle bir yar sevmişem,
Güzellerin hasından (5).

Su gelir bendi bilir,
Güzeller fendi (6) bilir.
Selâm söyleyin yarime,
Gelmezse kendi bilir,

1 — Nare : Ateşe.

2 — Humare : Humargözlü.

3 — Teyek : Üzüm asması - Üzüm salkımını ağacında tutan dal ve sak.

4 — Nedem : Ne yapayın.

5 — Hasından : En iyisinden.

6 — Fend : Fent-Hile, yalan.

*Su gelir taşa değer.
Kırpikler kaşa değer.
Sen üzülme sevgilim,
Bir gün, baş başa değer.*

*Ay ışığı ışıktır,
Dam dama yapışıktır.
Vallah baba benim haberim yok,
O kız, bana aşiktir.*

*Ah! bu dağlar olmasaydı,
Gül benzim solmasaydı.
Ölüm Allahın emri,
Ayrılık olmasaydı.*

*Ağaçta iki elma,
Birini al, birini alma.
Ezrail kurbanın olam,
Canımı al, yarımı alma.*

*Kirtekum'da (1) bir kuş var,
Kanadında gümüş var.
Salih gitti gelmedi,
Elbet bunda bir iş var.*

5 - Mongok (2), bağları kurre (3).

*Ha nina, ha nina.
Küçükten, düştüm tore (4),
Ha nina, ninna.
Karadır kaşın ördek.
Ha ninna, ninna.
Yeşildir, başın ördek.
Ha nina, ha nina.
Her zaman çift gezerdin.
Ha ninna, ninna.
Hani goldaşın ördek?
Ha ninna, ninna, ninna, ninna.
Yürüdüm yavaş yavaş.
Ha ninna, nina.
Kundurama, değdi taş,*

1 — Kirtekum : Muş civarında bir köy.

2 — Mongok : Muş'a bir saat mesafede bulunan bir köy.

3 — Kurre : Gururlu, kibirli — Okuyueular.

4 — Tore : Tore -Kafese koymak- Aldatmak.

Ha nina, nina.
Hep te senin yüzünden,
Ha ninna, ninna,
Düşmana dedim kardaş,
Ha nina nina.
Beni tore salanın, imansız girsin gore (1).
Ha nina, ha nina.
Ata binem, alışam.
Ha nina, nina.
Gidem, yare kavuşam.
Ha nina, ha nina,
O yar, benden küsülü,
Ha nina, ninna.
Nerde, görem barışam,
Ha nina, ninna, ninna, ninna.
Saç sarı, saman sarı,
Otelde gördüm yari.
Otelci kurban olam,
Eyletme (2) gönder, yari.
Ninna, ninna.
Saçım ucu, jengari (3),
Ha, ha, ha, ninna.
Cenk ile aldım yari.
Cenk ile aldığım yar.
Ha, ha ninna,
Değer dünyalar mali.
Ha nina, ha ninna, ninna.
Marekte (4) sarı saman.
Yandım, efendi aman.
El bize güceniyor.
Ha nina, ninna.
Bizim düğün ne zaman?
Ha ninna, nina, nina.

1 — Gore : Mezara.

2 — Eyletme : Bekletme.

3 — Jengari : Birbirine girmiş, karışık, dağınık saç.

4 — Marek : Samanlık - Ot damı - Ot dolu kapalı yer.

- 6 - Arınç'ta (1) üç minare,
Bülbül konar kenare,
Arınç'ın ahalisi,
Torbe tahe (2) dilene.
Leblebi koydum tasa.
Doldurdum basa basa.
Benim yarım çok güzel,
Azıcık boyu kısa.
Mendilim turalıdır (3).
Sevdiğim buralıdır.
Geçme kapım önünden,
Yüreğim yaralıdır.
Mendilim dört köşeli,
İçi mermer (4) döşeli.
Bir günüm, bin yıl geçer,
Sen hatırıma düşeli.
Sarardım kamyş oldum,
Eridim gümüş oldum.
Ben bu aşka düşeli,
Yuva tutmaz kuş oldum.
-
- 7 - Bir tel çektim, Dıyarbakır Valiye,
Haber geldi, çarşambadan salıye.
Ben ağlarım, doktor ağlar, yar ağlar.
Helâl olsun, yarı gördüğüm çağlar.
-
- 8 - Dere yolu düz gider, balam [5].
Bir kırmalı kız gider.
Hay nereye nereye,
Kız yolunu şaşırmış, balam.
İnşallah bize gider,
Hay nereye nereye.
-

1 — Arınç : Muş'a yakın bir köy.

2 — Tahe : Taka - Takarak.

3 — Turalıdır : Dügümlüdür.

4 — Mermer : Damalı - [Dama desenli mendil].

5 — Balam : Yavrum.

- 9 - Bülbülün kanadı sarı.
Ben ağlarım zari zari [1].
İtirmişem [2] nazlı yari.
Ben ağlarım, sen g l bari [3].
-

- 10 - Yemeklerde    yemek var yenecek.
Biri şeker, biri kaymak, bal da var.
Kaymak, şeker senin olsun, bal benim.
Oğlan, gelin senin olsun, kız benim.

Bineklerde    binek (4) var binecek.
Biri yağız, biri doru, kır da var.
Yağız, doru senin olsun, kır benim.
Oğlan, gelin senin olsun, kız benim.

şehirlerde    şehir var gezecek.
Biri İzmir, biri Antep, Muş'ta var.
İzmir, Antep senin olsun, Muş benim.
Oğlan, gelin senin olsun, kız benim.

- 11 - Minarenin uçları,
 ter şeker kuşları.
Hemi şeker olmuş, hemi de kaymak,
Amanda oynak Cemilem,
G l memenin uçları.

Minarede ezan var.
Aramızda gezen var.
Emsallerin evlenmiş.
Amanda oynak Cemilem,
Seni kimdir gizliyen?

1 — Zari zari : "Sesle ağlama - İliye inliye figan etme".

2 — İtirmişem : Kaybetmişim.

3 — Bari : "Hiç olmazsa,,,".

4 — Binek : Binek Atı.

Üzüm aldım salkımdan,
Yaprağının altından.
Eğil biricik öpeyim.
Amanda oynak Cemilem,
Al yanağın altından.
Rakı koydum şişeye.
Gel köşeye köşeye.
Gel öpüşelim yatalım.
Amanda oynak Cemilem,
İkimiz bir dōşeğe,

12 - *Lisenin pacaları [1],*
Haver le, le, le, le, le, le, yar.
Le, le, le, le, canım yar.

Ders verir hocaları,
Ölürem ben, hayatım sen.

Allah, canımı alsın.
Haver le, le, le, le, le, le, yar,
Le, le, le, le, canım yar.

Remezan [2] geceleri.
Ölürem ben,
Hayatım sen.

Ay doğar, bedir Allah.
Haver le, le, le, le, le, le, yar.
Le, le, le, le, canım yar.

Bu seveda nedir? Allah.
Ölürem ben,
Hayatım sen.

Ya, benim muradım ver,
Haver le, le, le, le, le, le, yar.
Le, le, le, le, canım yar.

1 — Paca : Pencere.

2 — Remezan : Ramazan.

*Ya, beni öldür, Allah.
Ölürem ben,
Hayatım sen.*

*Ay doğar, sini sini [1],
Haver le le le le le le yar,
Le, le, le, le, canım yar.*

*Sevmişem birisini.
Ölürem ben,
Hayatım sen.*

*Cellât boynumu kesse,
Haver le, le, le, le, le, le, yar,
Le, le, le, le, Canım yar.*

*Söylemem doğrusunu.
Ölürem ben,
Hayatım şen.*

*Ay doğar, aşmak ister.
Haver le, le, le, le, le, le, yar,
Le, le, le, le, canım yar.*

*Elâ göz, yaşmak [2] ister.
Ölürem ben,
Hayatım sen.*

*Benim şu mahsun gönlüm,
Haver le, le, le, le, le, le, yar,
Le, le, le, le, canım yar.*

*Yare kavuşmak ister.
Ölürem ben,
Hayatım sen.*

1 — Sini : Deyirmi - Yuvarlak. " Bakır veya piriç-
ten yapılmış büyük dairevî ve kısa
kenarlı tepsi,, .

2 — Yaşmak : Yazma - Bir cins baş örtüsü.

*Ay doğar, kamerindeñ.
Haver le, le, le, le, le, le, yar,
Canım yar.*

*İnce bel, kemerinden.
Ölürem ben,
Hayatım sen.*

*Susamışam bir su ver.
Haver le, le, le, le, le, le, yar,
le, le, le, le, canım yar.*

*Ak gerdan, damarından.
Ölürem ben,
Hayatım sen,*

- 13** - *Ördek uçtı [1],
Göle düştü [2].
Göle göle düştü.*

*Atım kaçtı,
Nalı düştü.
Nalı nalı düştü.*

*Aman şimdi,
Yandım şimdi.
Dağlar başı,
Duman olur şimdi.*

*Ördek gölde,
Yan yan gider.*

*Açma bağrım,
Kan kan gider.*

*Aman şimdi,
Yaman yandım şimdi.
Dağlar başı,
Duman olur şimdi.*

1 — Uçtı : Uçtu.

2 — Düştü : Düştü.

- 14 - Ev süpürür, toz eder, Tello (1).
Toz altından, göz eder, Tello.
Ağam Tello,)
Can Tello,) Nakarat
Tello.)
Ev süpürür inceden Tello.
Süpürgesi yoncadan, Tello.
Nakarat
Çayda balık yan gider, Tello.
Açma yaram, kan gider, Tello.
Nakarat
Doktor çare neylesin, Tello.
Ecel gelmiş can gider, Tello.
Nakarat
Çayda çınar ağacı, Tello.
Çift gezer, iki bacı (2), Tello.
Nakarat ,
Büyüğü şöyle böyle, Tello.
Küçüğü Cahal (3) harcı (4), Tello.
Nakarat
Ayna getir, bezenem Tello.
Yastık getir, uzanam Tello,
Nakarat
Belki oğlan kazanam, Tello.
Nakarat

- 15 - Masa üstünde kaymak,
Yiyelim parmak parmak.
Masa üstünde darı,
Haltetmiş kocakarı.

*
* *

Karşıda kavun yerler.
Bizde gitsek ne derler ?
Hoy güzeller güzeller.
Gül gerdana düzerler.

1 — Tello : İnsan adıdır.

2 — Bacı : Kız kardeş.

3 — Cahal : Genç.

4 — Harcı : Dengi. Lâyıkı.

- 16 -** Dağlarda, meşelerde,
Gül suyu şüşelerde (1).
Leyli, leyli, leyli, leyli, dağlar.
Eller yarini almış,
Ben kaldım köşelerde.
Duman dağlar, hey yol görünsün.
Kekliğim seker (2) gelir.
Leyli, leyli, leyli, leyli, dağlar.
Tüyünü döker gelir.
Duman dağlar, ey yol görünsün.
Bir can, bir canı sevse,
Leyli, leyli, leyli, leyli, dağlar.
Dağları söker gelir.
Duman dağlar, ey yol ver bize vah.
- 17 -** Muş'umuz dört bucaktır (3).
Suları ılıcaktır (4).
Kim Muşludan kız alsa,
Cenneti bulacaktır.
Mangal maşasız olmaz.
Şehir paşasız olmaz.
Ankara'dan tel gelmiş,
Kızlar kocasız olmaz.
Elma attım karşıya,
Yuvarlandı çarşıya.
Ankara'dan tel geldi,
Kızlar kala (5), turşuya (6).
- 18 -** Arabaya bindim belim büküldü.
Kâfir Moskof (7) geldi, kanım döküldü.
Aradım, bulmadım başıma ferman,
Yar, yaman yaman derdime derman.

1 — Şüşe : Şişe.

2 — Seker : Sıçraya sıçraya - Koşarak.

3 — Bucak : Köşe - Açı.

4 — Ilicak : Ne sıcak, ne soğuk - Az sıcak.

5 — Kala : Bekliye.

6 — Turşuya : Ekşiye - Evlenmediği için vakti geçen kızlara "turşumuş,, derler.

7 — Moskof : Rus.

19 (*) — Meyremo Meyremo (1),
Emmim kızı Meyremo.
Çıktım kerpiç divare (2),
El ettim yeni yâre.
Eski yârdan fayda yok,
Kurbanım yeni yâre.

*
* *

Meyremo Meyremo,
Emmim kızı Meyremo.
Çıktım kerpiç divare,
Baktım ezeiki yâre.
Ben baktım o bakmadı,
Nâlet (3) olsun o yâre.

*
* *

Meyremo Meyremo,
Emmim kızı Meyremo.
Kerpiç divar taşlıdır,
Yârim kalem kaşlıdır.
Baktım o yâr oturmuş,
Yârim gözü yaşlıdır.

*
* *

Meyremo Meyremo,
Emmim kızı Meyremo,
Kınalı parmakların,
Sedefdir tırnakların,
Almadan al al olmuş,
Kız Meyrem yanakların.

(*) — Ülkü dergisinin Ekim 1947 tarihli nüshasında bu türkünün Ferruh Arsunar tarafından notaya alındığı ve Bitlis'te Davut telli adında birisinden de derlendiği yazılıdır.

Muş çevresinde söylenen Meyremo türküsünün, birbirine çok yakın ve birkaç defa birbirine il ve ilcelik yapmış Muşa mı yoksa Bitlise mi ait olduğunu kesin olarak ayırmaya imkân olmadığı gibi pek te lüzum yoktur.

1 — Meyremo : Bayan adı - Meyrem.

2 — Divare : Duvara.

3 — Nâlet : Lânet.

Mahallî Oyunlar [*]

Erkek Oyunları

1 – Yakuştâ :

Karşılıklı iki kişi, bu oyuna mahsus çalınan hava'ya el ve ayak hareketlerini uydurarak, birbirine yaklaşır. Birisi kolunu yukarı kaldırarak avucunu arkadaşına gösterir. Diğer de var kuvvetiyle arkadaşının avucuna eli ile vurur ve ayrılır. Bu böylece devam eder, durur.

Yakuştâ'yı iddialı oynayanlardan hangisi kuvvetliyse ötekini oyun dışı eder.

Çok vakit, bu el çarpmalarda oyuncuların ellerinden kan fışkırdığı da olurmuş.

Yakuştâ, kuvvet ve mertlik oyunudur. Oyuncuların canı ne kadar sızlarsa sızlasın, oyun alanını terk etmezler.

Oyundaki jestler ve çalgı havaları da gayet ritmik ve heyecan vericidir.

2 – Cirint [1] Oyunu :

Bu bölgede belli mesafeden at koşturmak veya cirit gibi oyunlar oynamak, halkın yegâne zevklerinden biridir.

Cirit, at üzerinde ve değneklerle oynanan bir nevi oyundur.

(*) I — Bu bölümü hazırlarken bay Abdurrahim Sayından faydalandım.

II — Bir bölgenin mahallî oyunları, o bölge insanların cengaverliğile, çeviklik kabiliyetini, kafanın el ve ayağa olan hakimiyetini, oynayan kişilerin de bedîî heyecanlarının derecesini belirtir.

Oyundaki hareketler ve jestlerdeki incelikler de oyuncuların hemen intikal ve tatbik etme kudretlerini gösterir.

Hareketler arasında söylenen şarkıların güfte ve besteleriyle, çalınan çalgıların da çeşitleri, o bölge halkının esarete mi alışkın, yoksa hürriyete, güzelliğe mi aşık, bedbin veya şen kimseler mi, olduklarını kısmen olsun açıklar.

Bu bakımdan birkaç mahallî oyunu burada anlatmayı faydalı buldum.

(1) — Cirint : Cirit.

3 — Kılınç [2] - Kalkan Oyunu :

Tahtadan yapılmış kılıç ve kalkan tutan iki adamla oynanan bu oyun, insana savaş alanında vuruşan iki cengaveri hatırlatır.

Seyirciler, savaş alanında birbirini yoketmeğe çalışan iki hakiki hasmı seyrediyorlarmış gibi heyecan duyarlar.

Bu oyunda çalgı olarak davul ve zurna kullanılır.

4 — Lorke Oyunu :

Davul ve zurna ile erkekli, kadınlı oynanan bir oyundur.

Erkekler ve kadınlar birbirinin ellerinden tutarak, ayak ve vücut hareketlerini davul ve zurnanın sesine uydururlar.

Çeşitli jestlerle gösteriler yaparak oyun alanında dönen bu oyuncular, seyircileri büyük bir zevk içinde bırakırlar.

5 — Guvant :

Bu da lorke cinsinden bir oyundur. Bu oyundaki hareketler daha canlı ve ritmik olur.

Düğünde, " birazda guvant vuralım „ diye birisi bağırır. Ortaya 15-20 kişi fırlar. Davul ve zurnanın yürekleri hoplatan sesleri arasında birbirine kilitlemiş gibi omuz omuza vererek guvant oynarlar.

Bu oyuncular, seyircileri de âdeta kendileriyle birlikte sürüklüyorlarmışçasına heyecanlandırırlar.

Muş Bölgesinde Oynanan

Çocuk Oyunları [*]

1 — Karaca - Kazan Oyunu :

Çocuklar tarafından gece oynanan oyunlardan biridir. On çocuğun oynadığını kabul edersek, beşi ebe olur. Diğer beşi de karanlıkta gizlenir. Beş ebe, bu gizlenenleri bulmaya çalışır. Gizlenenler görünseler dahi vurulmamaya çalışırlar. İçlerinden birisi ebeler tarafından tutulur veya elle vurulursa oyun yenilir, takip edilen beş kişi de ebe olur.

Not : İstenildiği kadar oynıyacak çocuk sayısı artırılabilir.

2 — Bır Oyunu :

Bu oyunu on çocuğun oynadığını kabul edersek, beşi ebe olur. Ebeler, kendilerine bir yeri kale olarak kabul ederler. İçlerinden biri kale bekçiliğine ayrılır ve kalenin yanından uzaklaşmaz. Ebelerden dört kişi diğer beş kişiyi kovalar. Ebelerin eli karşı taraftan kime değerse o, oyundan çıkar. Beşi de vurulursa, oyun yenilir. Bu defa takip edilenler ebe olurlar.

Ebeler tarafından karşı taraf çocuklarının hepsi vurulmadan içlerinden biri kale muhafızı olan çocuktan habersiz olarak muhafızın eli

(*) — Ceddimizin geçmişteki kudret ve kuvvetinin gözle görülür bir şekilde ispatına ve o bölge halkının bu hale gelinceye kadar geçirdikleri medeniyet merhalelerinin tetkikine ve o topluluğun bugünkü durumunu müşahedeye yarıyan oyun: Tarihin laboratuvarı sayılan sosyolojinin en önemli bir aracıdır.

Yarıncı olgun insan hareketlerinin temelini teşkil eden, çocuğa bugünkü oyunu: Bize, yavrunun yarın yapacağı işleri hakkında da bir bilgi verir.

Çocuk oyunlarının insan sağlığı, becerikliği ve azmi üzerinde de derin etkileri vardır.

Bu yönden birkaç tane çocuk oyununu da buraya yazmayı bir fikir verebilmesi bakımından lüzumlu buldum.

kaleye veya kendisine değmeden kaleye elini vurursa, ebe tarafı oyunu kaybeder. Oyundan çıkarılıp ta kalede hapsedilenler serbest bırakılır ve oyun yenilenir. Evvelce bir ceza kararlaştırılmışsa, ebe tarafı bu cezayı çeker.

Not :

Cezalar : Belli bir mesafeye kadar karşı taraf çocuklarını sırtta taşımak veya kararlaştırılmış mesafeye kadar koşturmak, hayvan taklidi yaptırmak V.S. dir.

a — Oyuna istenildiği kadar çocuk iştirak edebilir.

b — Taş tutma, yazı - tura yapma veya bir taşın bir tarafına tükürüp atma ile kuru - yaş tarafı beğenme gibi usullerle eşler ayrılır.

3 — Kıç Yere Gelmez Oyunu :

Ele küçük bir taş gizlenerek boş, dolu yapılır. Taşın hangi elde olduğunu bilmeyenlerden birisi ebe olur.

Ebe yerde oturur ve ayaklarını açarak öne uzatır, eliyle dizlerini tutar. Diğerleri de sıra ile koşarak ellerini yere verdikten sonra ebenin arkasında amuda kalkar. Ebenin başı üstünden, ayakları üzerine kıçları yere değmeden taklak atarlar.

Ebenin başı üstünden taklak atamıyan veya taklak atıpta kıç üstü düşen çocuk, ebenin yerine geçer ve böylece oyun devam eder, durur.

Not : Bu oyuna istenildiği kadar çocuk iştirak edebilir.

4 — Hal Oyunu :

Elinde başı topuzlu büyük bir değnek tutan bir kişi, yerde 10 cm.⁸ genişliğinde ve 10 cm. derinliğinde açılmış bir çukurun başında ebe olarak bekler, diğer çocuklar sıra ile ellerindeki büyük bir aşığı [1] çukura atmaya çalışırlar. Elinde değnek bulunan çocuk, değneğiyle çukurun ağzını muhafaza eder ve değneğini çukurun üstünde sallar, durur. Böylece atılan aşığın çukura girmesine engel olma çalışır. Aşık atıldığında çukura girerse, değnekli çocuk kararlaştırılan cezayı çeker. Yok eğer aşık çukura atılırken elinde değnek bulunan çocuk, aşığı değneğiyle vurmuş ve uzaklara atmışsa, aşığın düştüğü yerden ta oyun yerine kadar, aşığı çukura atmaya çalışıpta atamıyan çocuk eli değnekli çukur muhafızını sırtında taşır.

Bu oyunlarda, başka türlü cezalar da kararlaştırılabilir.

(1) — Aşık : Öküzün bilek kemigi.

M a h a l l î

Yemekler Ve Yiyecekler[*]

1 — Muş Köftesi :

Bulgur ve etle yapılan, içi pirinç ve kıyma ile doldurulmuş bir cins büyük köftedir.

Üstüne bolca yağ dökülerek yenir.

2 — Pas Köftesi :

Bulgur ve soğanla yapılan bir cins büyük köftedir. Üzerine yağ ve lâhana suyu döküldükten sonra yenilir.

3 — Kuymak :

Unu, su ile pişirdikten, üstüne yağ ve pekmez döküldükten sonra yenilen lezzetli bir yemektir.

4 — Keşkek :

Yarma [gendim:] bulgurdan yapılan bir cins pilâvdir.

5 — Samir :

Darıyı, ayranla pişirdikten sonra ortasına bolca yağ dökülerek yenen bir cins yemektir.

(*) 1 — Bu bölümü hazırlarken Muşlu Bayan İnayet Sandan faydalandım.

2 — Bir bölgede yapılan yemekler, o bölgedeki madensel, bitiksel ve hayvansal maddelerden insanların ne derece faydalandığını gösterir. Tabii bu faydalanma insanların olgunlaşmasıyla çoğalır.

Yemek bir medeniyet aracıdır. Ancak medeni insan lezzetli ve çok çeşitli yemekler yapmasını bilir ve yemesinden de zevk duyar.

Yemeklerin yapılış tarzları ve çeşitleri de o bölgede yaşayan insanların medeni durumları hakkında bir fikir vermesi bakımından önemlidir.

6 — Hezo Dolması :

Sımak, pirinç ve yağlı etle yapılan bir cins yemektir.

7 — İlâha Dolması :

En çok bayramlarda yapılarak yenilen lezzetli bir yemektir.

8 — Çortu Puru :

Bol et, lâhana veya turşu suyu ile yapılan çok nefis bir yemektir.

9 — Aprak :

Lâhana ile yapılan ve içine tamun [1] atılarak yenilen bir cins lahana yemeğidir. Ayrıca pilâva da aprak konulur.

10 — Katıklı Dolma :

Etlî, yoğurtlu bir cins kabak ve hiyar dolması.

11 — Kilorik :

Bir cins, yuvarlak etli bulgur köftesi.

12 — Mişevşi :

Mercimek çorbası.

13 — Tutmanç Aşı ;

Lâhana ile karışık ekşili bir cins köfte.

14 — Gebol ;

Ayran süzmesinden ve yarmadan yapılan bir cins yemek.

15 — Halim Aşı :

Yarma [gendime] bulgurdan yapılan bir cins çorba.

16 — Halise :

Etle yarma [gendime] bulgur karışık olarak yapılan lâpa gibi bir cins yemek.

17 - Hes Dolması :

Lâhana ile yapılan sımaklı dolma.

(1) — Tamun : Siyah erik.

18 — Uçkun :

Tadı ekşimsi, üzeri tırtıklı, yeşile yakın renkte hüdâinabit bir bitkidir. Yemek üzerine, toz şekere batırılarak yenir.

19 — Kenger :

Dallı, budaklı, tatlıya çalan ve yemek arasında yenilen bir cins bitkidir.

20 — Gülük :

Dağlarda hüdâinabit yetişen sulu, güzel kokulu bir cins ottur. Çorbaya atılarak yenilir.

21 - Jağ :

Dağlarda yetişen nefis kokulu bir cins ottur. Yumurta salatasında v.s. yemeklerde kullanılır.

22 — Gezo (Kudret Helvası) :

Muş'un muayyen bir bölgesindeki bitkilerin yaprakları üzerinde toplanan tatlı, temiz ve helva çeşnisi veren bir cins şekerli yiyecek maddesidir.

23 — Aside :

Un, yağ ve pekmezden yapılan bir cins yemek.

Mahallî Kız İsteme Ve

Evlenme Âdetleri[*]

Evlenme çağına gelen erkek çocuklar evde, “ uyuyamıyorum „ gibi sözleri sık sık sarfederlerse, anne ve baba, çocuklarının evlenmek istediğini anlar.

1 — Kıza Bakma - Kız Beğenme (Görücülük):

Oğlanın annesi, kız kardeşi, yakın akrabadan bir iki kadınla birlikte tasarladıkları kızın evine giderler. Eğer tanımadıkları bir aile ise,

— Yabancı misafir kabul eder misiniz ? diyerek içeri girerler.

Ekseriya kıza bakmaya gidenler, pazartesi ve perşembe günleri öğlenden evvelki zamanı seçerler. Çünkü, bugünler o taraflarda uğurlu sayılır. Kıza bakmaya gelenlerden en büyük kadın, kız evine adımını atarken içinden besmele çeker. Diğerleri de kapıdan içeri girerken ilk defa sağ ayaklarını atmaya dikkat ederler. Bu şekilde giriş, işlerinin hayırlı bitmesine ve gelinin uğurlu olmasına yarar.

Oturur, oturmaz misafirlerden biri,

— Kızınız bir su getirsin, der. Bunun üzerine,

— Büyük kızınız bu mudur ? Allah bağışlasın.

(*) — 1 — Bu bölümü hazırlarken Muşlu Bayan İneyet San'dan faydalandım.

2 — İnsanlar önemli saydıkları günlerde törenler yaparlar. Günün önemi-ne göre bu törenler ya parlak olur veya sönük geçer.

Cemiyetimizde sünnet, askerlik ve evlenme erkekler için; evlenme ve doğurma da kadınlar için çok önemli birer dönüm noktasıdır.

Muhite göre bu işlere verilen önem azalır veya çoğalır. Tabii önem verildiği nispette de tören yapılır.

Muş bölgesinde evlenmeler için yapılan törenler, parlak olduğu kadar da orijinaldir.

Bu maksatla “mahallî evlenme âdetlerinden,, tafsilâtıyla bahsetmeyi faydalı buldum.

— Adı ne ?

— Yaşı kaç ?

— Okuması nasıl ?

— Dikiş biliyor mu ? diye kızın annesini ayrı ayrı sual yağmuruna tutarlar.

Kızı daha iyi incelemek için, misafirlerin hepsi ayrı ayrı su ister. Bu arada bilhassa kızın saçlarına, vücuduna dikkat ederler. Kıza söz tevcih ederek onun kekeme olup olmadığını ve yere birşey düşürerek te kızın o şeyi kaldırıp vermesinden bilistifade yapmacık bir hareketle kızın ağzına yaklaşarak ağzının kokup kokmadığını kontrol ederler. Kahveler içildikten sonra evden lâlettayin bir misafir gibi ayrılırlar.

NOT : Kız evi, daima kızlarının en büyüğünü ilkin evlendirmek ister. Büyük, evlenmeden küçük kızı istiyene vermek âdet değildir. Büyükler evlenince yaşlarına göre, sıra küçüklere gelir.

2 — Kız İsteme - Söz Kesimi :

Oğlan tarafı kızı beğenmişlerse, ikinci bir defa yine kız evine gidilir. Kızın annesine durum açıklanır.

“Allahın emriyle peygamberin kavliyle kızınızı bizim oğlana istemiye geldik. Siz de bizi kırmazsınız sanırız,, derler.

Kızın annesinin, kızını vermeye gönlü varsa, biraz ağır basarak gülümser. Bu gülümseme, veririm demektir. Her nekad ar iş kadınlar arasında başlarsa da esaslı konuşma erkekler arasında olur.

Kızın annesinin gülümsemesinden sonra oğlanın annesi, “nemşerim, canını sıkma, istediğiniz şeylerin hepsini yaparız,, gibi vaidlerde de bulunur.

Kızın annesi, “babaları konuşsun,, diyerek, işi erkeklerle bırakır.

Oğlanın babası, mahallenin ileri gelenlerinden ve kızın akrabalarından birini beraberine alarak kız evine gider. Kahvelerini içtikten sonra, oğlan tarafından biri, oğlanın babası adına kızın babasıyla konuşur.

Meselâ: “Emin efendi, Allahın emriyle Peygamberin kavliyle kızınız Sülünü, bizim Ali Beyin oğlu Metin’e istemiye geldik,, der.

Kızın babası, oğlan tarafını biliyorsa kati cevabını verir. Yok, eğer tanımiyorsa, “bana birkaç gün müsaade edin,, diyerek sözü cevablandırır.

Kızın babası, oğlan üzerindeki incelemesini bitirdikten sonra, son sözünü oğlan evine iletir.

Oğlanı beğenir, kız-ını da evlendirmek istiyorsa; oğlanın babası ile başlık ve kalın hususunda konuşur. Mutabakat hasıl olduktan sonra o gece şeşhane bardaklarıyla (1) çaylar içilir, eğlenceli hikâyeler anlatılır, nişan ve şerbet günü kararlaştırılır. Gece geç vakit dağılırlar.

3 — Nişan Ve Şerbet :

Oğlan evinden kız evine bir sini üzerinde, nişan günü kızın giyeceği eşyalar ve takacağı şeyler, duvak ve çiçeklerle bezenmiş olarak birisinin başında gönderilir. Şerbet için gerekli şekeri de bu arada yollamak usuldendir. Eşyaları başında götürən adama kız evi bahşiş verir.

Nişan ve şerbet günü olarak ekseriya pazartesi ve perşembe günleri seçilir. Bugünü erkek ve kadınlar ayrı olarak kutlarlar.

Kıza kadınlar, oğlana da erkekler tarafından yüzük takılır. Kız evvelâ kaynanasının (1), oğlan da kaynatasının (2), sonra hazır bulunan büyüklerin ellerini öperler. Kıza verilen nişanların da bu merasimde takılması âdettir. El öpmeden sonra şerbetler içilir, tefler çalınır, oyunlar oynanır. Gün batmadan evvel herkes dağılır. Misafir dağılırken ev sahibinin görmemesinden faydalanılarak şerbet bardağı ve benzeri eşya aşırarak mubah sayılmaktadır. Sonra birkaç misli karşılık almak suretiyle ev sahibine tekrar iade edilir.

Nişanla düğün arasına dini bayramlar girecek olursa oğlan evinden kız evine gelin için bayramlık eşya gönderilir, eğer bu bayram, kurban bayramı ise kınalı ve bezeli kurbanlık koyun yollanır.

İki bayram arasındaki iki ay on günlük kısa zaman içinde düğün yapılmaz ve gelin de götürülmez. Bu arada gelin götürmek iyi sayılmamaktadır.

(*) — Şeşhane bardağı : Büyücek, bir cins eski çay bardağı - Antika çay bardağı.

1 — Kaynana : Gelin veya güveğin annesine denir — Kayınvalide.

2 — Kaynata : Gelin veya güveğin babasına denir — Kayınpeder.

4 — Toy (1) :

Düğünden bir hafta evvel kız eviyle oğlan evi çarşıya çıkarak kız için neler lâzımsa alırlar. Bu meyanda kız evindeki diğer kimse-
lere de hediye almak âdetidir.

Kızın düğünlük elbiseleri bir siniye konarak üstü yeşil, kırmızı krepler ve çiçeklerle süslenir. Akşama doğru birisile oğlan evinden kız evine gönderilir. Ertesi gün, sabahleyin oğlan ve kız evinin tanıdıkları kız evinde toplanırlar.

Terzi, kızın elbiselerini biçmeden evvel “makas kesmiyor,” diye, bağırır. Bu sözden sonra herkes, kumaşın üzerine bahşişlerini (2) atarlar.

Aradan bir iki ay geçtikten sonra oğlan evi gelinin, yatak yüz-
lerini alarak kız evine gider. Kız, bugün kendini oğlan tarafına gös-
termez. Yatakların yüzü geçirilir. Yorgan dıkıldığında içine şeker
koyarlar. Şekerin konulmasının sebebi : Evlilik hayatının iyi ve tatlı
geçmesi içindir.

Tefler çalınarak oyunlar oynanır. Akşam oğlan tarafı kız evinde
yemek yerler. Gece herkes dağılır. Düğünden bir hafta evvel başlı-
yarak kızın akrabaları kızı birer gün ve sıra ile evlerinde misafir
ederler. Akşam kız, evine dönerken ev sahibi tarafından hediyeler
verilir.

Düğünün ilk gecesinde gelinin kız arkadaşları çağrılır ve sabah-
lara kadar kendi kendilerine oynayıp, eğlenerek geceyi neşeli geçirir-
ler. Bu geceye “Kızlar gecesı,” denir. Düğün haftasının çarşamba
akşamı, oğlan evi bir telis dolu çerez (3) alarak kız evine götürür.
Gelin daha evvel süslenmiş ve hazırlanmıştır. Bugün de eğlence ile
geçirilir. Ekseriya çalgı olarak tef kullanılır. Ortada kim oynuyorsa
onu tanıyanlar tefçiye para verirler. Yahutta parayı tükürkiyerek
oynuyanın alnına yapıştırırlar. Bu parayı da tefçi alır ve parayı
verenın adını sorarak, meselâ: “Ali Rıza Beyin karısı Asya Hanım
beş lira şabaş „ diye bağırır.

(1) — Toy : Düğün.

(2) — Bahşış : “İş adamlarına ücretlerinden başka olarak verilen para,,

(3) — Çerez : “Yemiş gibi şeyler,, — Üzüm, fıstık, şeker V.S. nin karışık
şekline denir.

Burada fazla para vererek şabaş ettirmek şeref meselesi addedilmektedir. Ayrıca oynayanı korumak ve ağırlamak demektir. Bu eğlence epeyce devam ettikten sonra gelinin kaynanası eline ekmek alarak oynar. Böyle yapılırsa, o yıl ucuzluk olurmuş. Kaynananın müsaadesiyle gelin oynatılır. Gelinin başına para serperler. Bu parayı da tefçi alır. Gelen çerezler dağıtılıp yenildikten sonra iş kınaya gelir.

Gelinin elbiseleri kirlenmesin diye değiştirilir. Kına yoğrulur, kınanın içine mumlar dikilir. Bir tepsi içinde kına ortaya gelir. İlk defa gelinin eline kınayı yakarlar. Artan kınayı isteyen eline yakabilir.

Oğlanın da eline erkekler bu gece oğlan evinde kına yakarlar.

Kızın kınalı sağ avcuna para koyup bağlamak âdettir.

Herkes geç vakit dağıldıktan sonra oğlan evinden gelen bir iki akraba ile yengeler kız evinde kalarak o gece sabaha kadar uyumadan oynar ve eğlenirler. Sabahleyin yengelere mutantan bir sabah kahvaltısı yaptırılır. Gelini, yengeler bir sınıye oturarak karşısına bir ayna kor ve süslerler.

Sabahleyin oğlan evi, çalgı ile kız evine gelir. Kız evi, kapıyı açmaz. Kaynata, kapıyı açana bahşış vadederek. Ondan sonra kapı açılır. Kaynata gelinin başına para serper. Yengeler gelinin koluna girerek teflerle, dümbelleklerle gelini oğlan evine götürürler.

Gelin oğlan evine giderken yolda kim gelinin önüne ip çekerek yürütmesine engel olmaya çalışırsa, oğlan evinden birisi bu ip gereke bahşış vermek mecburiyetindedir. Kızı götürürken çehizin (1) de beraber alınması lâzımdır.

Gelin gelmeden evvel oğlan evinin damına güveyile sağdıç, içi para ve çerez dolu bir mendil alarak çıkar, gelini beklerler. Kaynanana da elinde içi su dolu bir küp tutarak damda durur. Kapının önünde de kınalanmış ve süslendirilmiş kurbanlık bir koç bulundurulur.

Gelini, oğlan evi erkekli, kadınlı ve çoluklu, çocuklu guvantlar vurarak, halaylar çekerek karşılar.

Gelin, tam içeri gireceği sırada, kaynana küpü yere atarak kırar. Tabii su da dökülür. Su, aydınlık işaretidir. Ayrıca gelinin korkuluğunu çıkarırlar. Suyun dökülmesi, yeni evlilerin aydınlık içinde ömür geçirmelerini sağlar.

(1) — Çehiz : Gelinin, babası evinden beraberinde götürdüğü eşyası.

Güvey tarafından gelinin başına çerez ve para serpilir. Gelin sağ ayağını kapının eşiğine (1) atar atmaz, ayağının dibinde kurban kesilir.

Güveyi, çerezi serper sepmez damdan iner ve saklanır. Çünkü, gelini getiren erkekler güveyi tutarlarsa adam akıllı döverler. Bu bir nevi, kızlarını ellerinden aldığı için, hınç almadır.

Gelini getirenlere oğlan evi ziyafetler verir.

Gelin kapıdan girerken kapının üstüne bir yumurta atılarak kırılır ve kapının eşiğine yağ sürülür.

Gelin, odaya girdikten sonra yüzü duvaklı ayakta durur. Kaynata içeri girerek gelinin yüzünü açar ve kurban kanına batırmış olduğu parmağını gelinin alına sürer. Gelin de kaynatasının elini öper. Kaynata gelininin sırtını sıvayarak odadan çıkar ve tetçiye de bahşiş verir. Gelin odadaki büyüklerin tek tek ellerinden öper ve sandalyasında oturur. Hemen kucasına bir oğlan çocuğu verirler. Böyle yapılırsa gelinin ilk çocuğu oğlan olurmuş. Gelin de evvelce hazırlamış olduğu hediye kucasına oturtulan çocuğa verir.

Gelinin gerdeğe gireceği odada serili yatakta da bir oğlan çocuğuna üç taklak attırırlar.

Bu bölgede sağdıçlara büyük ve eziyetli ödevler verilmiştir. Meselâ: Gerek oğlan ve gerekse kızın sağdıçları düğün günleri hep, evlenenin yanında oturur ve yerlerini terketmezler. Şayet kalkmak mecburiyetinde kahlırlarsa yerlerine muvakkat te olsa bir vekil koymaları lâzımdır. Eğer boş bulundur, vekil bırakmadan kalkarsa, karşı taraftan biri sağdıç'ın yerini işgal eder. Sağdıç kendi şerefini korumak için yerine oturanı memnun edip kaldırmıya mecburdur. Çünkü, yerini muhafaza edemeyecek derecede tedbirsiz ve yerini işgal edenini razı edemeyecek derecede de aptal, yoksul ve paracanlı olmadığını ispat etmekle mükelleftir.

Sağdıç'ın yerine oturan, kalkması için sağdıç'tan at, koyun, bir çuval çerez v.s. gibi karşılık ister. Sağdıç'ta ne pahasına olursa olsun bu dikkatsizliğinin cezasını çeker. Gerdekten bir gün evvelki düğün akşamı güveyiden hiç ayrılmaz. Gece güveyi uyur, sağdıç'ta yanında yatar ve güveyi bekler. Yoksa güveyi kaçıırırlar. Sağdıç, yine bir karşılık vererek güveyi kurtarmakla görevlidir.]

1 — Eşik — "Kapının önündeki ağaç veya taş basamak,, — Kapı önü.

5 — Gerdek :

Sağdıç, güveyi cuma gecesi camiye götürür. Namazdan sonra beraberce eve gelirler. Gelin daha evvel odaya konulmuştur. Güveyi odaya girmeden hocanın biri kapıda dua eder.

Güveyi yumruklanarak içeri atılır. Bu usul, güveyi evlilik meşakketlerine ve darbelerine hazırlıklı olmasını hatırlatmaya yarar.

Sağdıç'ta güveyiyle birlikte odaya girer. Kızla oğlanın ellerini birbirine verir. Güveye, "seni Allaha emanet ettim. Gelini de sana emanet ediyorum.,, Diyerek içerden çıkar.

Bu arada, gelin veya güveyiden hangisi açıkgöz çıkıpta ötekinin ayağına basarsa evde onun sözü geçkin olurmuş.

İlk tesir, evliliklerinin devamınca kendini gösterir kanaatında olduklarından bu gece, güveyi kendinin tabiatça sert ve asabi olduğunu belirtmek maksadıyla bir şeyi bahane ederek gelini korkutmaya çalışır.

Gelinin kına gecesi sağ avucuna konulan para, ertesi gün eli açıldığı zaman alınır ve gelinin sağ ayakkabısının içine konur. Gerdek gecesi güveyi, gelinin ayakkabısını çıkarır ve içinden parayı alarak para kesesine diker, Bu para kesenin bereketidir.

Güveyi de karşılık olarak gece geline hıl'at (1) verir. Bu hıl'at ziynet eşyası olmalıdır.

6 — Gerdekten Sonraki Âdetler :

Gerdek gecesinin sabahı gelin, kaynata ve kaynanasının elini öper. Onlar da gelinlerine hıl'at takarlar.

Sabahleyin sağdıç gelerek güveyi hamama götürür. Üç gün sonra da gelin ve güveyi birlikte kızın babası evine giderler. Kızın anne ve babası da kızlarıyla damatlarına hediyeler verirler. O gün akşam, gelin ve güvey kendi evlerine dönerler.

Oğlan evinin tanıdıkları tek tek gelini görmeye gelerek hediyeler getirirler.

(1) — Hıl'at : Hediye — Mükâfat — "Hükümdarlar, vezirler, büyük adamlar tarafından birine hürmet ve mükâfat olarak giydirilen kaftan, kürk V.S.,,

Güveyi tarafından sağdıç'a da hediye verilmesi lâzımdır.

Gelin, güveyin evine geldikten onbeş gün sonra, oğlan ve kız tarafı birleşerek gelini hamama götürürler. O gün hamamda yemekler yenir, tefler çalınır ve mumlar yakılır. Bu hamama "Gelin hamamı," adı verilmektedir. Telleklere (1) oğlanın annesi hediyeler verir ve bütün masrafları kendisi yapar. Hamam parasını da o öder.

(1) — Tellek : Tellâk — "Hamamda müşterileri yıkayıp kese süren hizmetçi.,

Mahallî Âdetler Ve İnanışlar

1 — Gelinin annesi, kızının ilk çocuğu için bir beşik takımı hazırlamak mecburiyetindedir.

(Yeni evliler, henüz daha evlerini kurup, belki de işlerini düzene koyamamışlardır. Bu suretle kızın annesi, kızına son annelik yardımını yapmış oluyor.)

2 — Doğan çocuğu ilk beşiğe koyarken beşiğe çerezler serpilir. O gün, kız ve erkek tarafı toplanarak eğlenti yaparlar.

(Kızın ilk doğumu, hayatının önemli bir dönüm noktasıdır. Bugünün önemini unutulmaz bir hatraya bağlamak için böyle bir yemekli eğlenti yapılır.)

3 — Çocuğun yastığının altına ekmek koymak ve beşiğin baş tarafına Kuran veya Hamayil (1) asmak âdettir. Bu hareket (İslâm-lığın büyük din kitabı Kuran'a ve hayatımızın bekasını temine yarıyan nimete olan saygıyı belirtir.)

4 — Çocuğun kırkı çıkmadan dışarı çıkarılmaz. Çocuk, doğduğunun kırkinci günü ebesi tarafından yıkanır. Yüzüne usulü veçhile okunup, üflendikten sonra kırkı çıkarılır.

(*) 1 — İnanışlar: Zihniyetin ifadesidir. âdetler de: Kanunların olmadığı devirlerde mâşeri vicdanın ortaya attığı ve o insan topluluklarının severek isteyerek boyun eğdiği düsturlardır.

Kanunların temeli âdetlere dayanır.

Bir bölgenin âdet ve inanışları, o bölge halkının diğer bölgelerde yaşayan insanlarla olan yakınlık derecesini ispata yarar ve o insan toplulukları arasındaki bağları kuvvetlendirir.

Bu bölgenin bir kaç âdet ve inanışını okuyucularıma bir bilgi vermek vargısıyla yazmayı faydalı buldum.

2 — Bu bölümü hazırlarken Muşlu Bayan Şemsi Gıbeş, Zahide Doğan ve İlayet San'dan faydalandım.

1 — Hamayil : Ayet yazılı küçük kitap — Küçük Kuran.

Kırkı çıkmamış çocukla diğer kırklı bir çocuk karşılaşırsa (Kırk bastı) derler. Böyle çocuklar iflâh (1) olmazmış. Kırk basmaması için o karşılaşmada hemen kırklı çocuk anneleri birbirlerine iğne vererek iğnelerini değiştirirler.

(Kırk rakamı doğuda çok mukaddes sayılır. Çocuğu kırkıdan evvel dışarı çıkarmama tıbbende doğrudur. Yeni doğan çocuk vücut-ça zayıftır. Onu dikkatle korumak gerekir. İlk günlerde çocuğun ufak bir soğuk algınlığı icabında yavrunun hayatına mal olabilir.)

5 — Bir yaşından evvel çocuğun saç ve tırnakları kesilmez. İlk tırnak kesileceği zaman çocuğun elini un çuvalına veya dayısının kesesine sokarlar. Böyle yapılsa çocuk hırsız olmazmış.

Saçı da ilk kesilirken, ne kadar saç kesilirse altınla tartılır ve o kadar altın karşılığı para fakirlere dağıtılır. Bu da çocuğun başına ağrı girmemesi için yapılmış.

(Bir yaşından evvel çocuğun tırnağını kesmek aklen de doğru değil ve tehlikelidir. Ufak bir dikkatsizlik icabında çocuğun parmağını kesmiye sebep olur.

Çocuğun saçını ilk keserken fakire para vermekte fakirleri korumak bakımından faydalı ve iyi bir usuldur.)

6 — Çocuğu yaşamıyanlar, çocukları için her yıl bir kurban keser. Yedi yaşına kadar yedi kurban kesmesi lâzımdır. Yedi yaşına kadar çocuğuna yeni elbise giydirmez. Yedi evden toplanan bez parçalarından elbise yaparak çocuklarına giydirirler. Çocuklarının elbise-lerine yedi delikli mavi boncuk, nusha (2), hamayil, nazarlık veya maşallâh yazılı gümüş maden takarlar.

(Bu şekilde kurban kesme de yine fakir'leri korumadan ileri geliyor.)

7 — Bir çocuğun üzerine doğan diğer çocuklar yaşamıyorsa, yeni doğan çocuğun eşi üzerine evvelki çocuğun ayakları bastırılır.

8 — Yürümiyen veya yürürken sık sık düşen çocukların tez yürümeleri ve sık sık düşmemeleri için, üç süpürge alınarak üç cuma

(1) — İflâh : Selâmete çıkma.

(2) — Nusha : "Bir maraz ve afetten muhafaza için yazılıp üste asılan yahut suyu içilen veya tütsülenen dua, muska,,

günü camiye götürülerek hediye edilir. Veya yürüyemiyen çocuğun ayaklarına halka simitler bağlanır ve bir çocuk tarafından çağrılır.

Çocuk, üç adım attıktan sonra etrafındaki çocuklar, onun ayağından simiti kapışarak yerler. Yahutta çocuğun eline simit dolu bir değnek verilerek yola bırakılır. Her geçen değneğe vurarak, simiti kıldıktan sonra yere düşürür ve parça simiti alır, yer.

9 — Ölümünde, hoca tarafından ölü yıkanır. Ağzına, burnuna, kulaklarına pamuk tıkanarak kefenlenir..

Ölüyü, acele evden götürmek ve namazını kıldıktan sonra bekletmeden gömmek iyi sayılır.

Ölünün götürüldüğünü gören herkes kabileye karışır. Tabutu taşımanın çok sevap olduğuna inandıklarından, tabutu taşımak için âdeta yarışa girerler.

Ölünün evinde üç gün arka arkaya sabahlara kadar lâmba yakılır. Güya ölünün, ruhu eve gelir gezermiş.

Üç gün ölü evinde yemek pişmez, komşular yemek gönderirler. Evdeki yemeklere Ezrailin zehir döktüğüne inanırlar.

Ölü evinde, ölünün elbiseleri ortaya getirilir. Özel olarak ücretli tutulan bir kadın mersiyeci beyitler söyleyerek, ölenin yiğitliğinden, güzelliğinden, hayırseverliğinden v.s. inden bahsederek taziye'ye gelenleri ağlatır.

Ölünün kırkinci günü, mevlût ve yasin okutulur.

İslâmlarca yapılması gerekli bütün âdetler sıra ile yerine getirilir.

10 — İkindiden sonra tırnak kesilmez. Tırnak kesenin rızkı da kesilmiştir.

11 — İkindiden sonra komşudan ateş getirmek veya komşuya ateş vermek te iyi değildir. İnsanın evine ateş düşer ve o evin hayvanı da yaşamazmış.

12 — Geceleri, dışarı süprüntü atılmaz. İçinde ekmek kırıntıları olursa, rızkı da dışarıya atmak demekmiş.

13 — Geceleri, tencere tava gibi altı siyah eşyalar dışarıdan eve

alınmaz. Alınırsa o eve ölüm girermiş.

14 — Aya, güneşe kibleye, karşı ve duvar diplerine, kapu eşiğine işenmez. İnsanın uğru (1) bağlanırmış.

15 — Gece aynaya bakmak iyi değildir. (2)

16 — Makasın ağzını açık bırakmak ta iyi sayılmaz. Böyle olunca düşmanın ağzı üstümüze açılmış (3).

17 — Üstte bir şey dikilirken, elbisesi dikilen kimsenin ağzına bir şey koyması lâzımdır. Yoksa iftiraya uğrarmış.

18 — Saç ve tırnak kırıntıları duvar diplerine atılmalıdır. Lâlet-tayin atılırsa insanın eli titrermiş. Erkek olursa, eli silâh tutmazmış.

19 — Gece tırnak kesmek iyi sayılmaz.

20 — Oda için le beş taş oynanmaz. Allaha taş atmak demekmiş.

21 — Oda içinde topaç atılmaz. Atılırsa, pahallık olurmuş.

22 — Ocakta soğan ve yumurta kabuğu yakılmaz. Bunlar cin parasıymış. Sonra insan çarpılmış. Hatta bunların yakıldığı yerde yılan, akrep dahi olsa korkusundan kaçarmış.

23 — Çekilen veya düşen ilk dişi, cami deliklerine atmak iyi sayılır. Böyle yapılırsa dişin sahibi okumuş olurmuş.

24 — Ayakkabı altına bakmak iyi değildir. Bakılsa bile tükürmek icap eder. İnsanın uğru bağlanırmış.

25 — Komşu, komşuya çamaşır sererse kavga olurmuş. Çamaşır serilen eve hastalık girermiş.

26 — Siyah kediye, tekin (4) değildir derler.

27 — Kedi, nankördür.

28 — Baykuş, uğursuz sayılır. (5)

29 — Yılan, düşmandır. Uğursuz sayılır.

1 — Ugru : Uguru — "Hayır, bereketli, selâmeti, saadeti, yolu,,

2 — Kadın bakarsa ömrü kısalır. Kız bakarsa gurbete gelin gidermiş.

3 — Evde kavga olurmuş.

4 — Tekin : "Cinlerden hali - Boş - Biricik - Yegâne,,

5 — Kimin evine baykuş konarsa, ya bay yani lort (zengin) eder ; yahutta yay edermiş. Yay gibi uzatır zügürt (fakir) eder, kuşa benzetirmiş.

Baykuş adı belki de oradan gelme bir isimdir.

30 — At, murattır.

31 — Koyun, melektir.

32 — Yolcu, su gibi aksında çabuk gelsin ve yolu aydınlık olsun diye yolcunun arkasından su serpilir.

33 — Ayın ilk çıktığını gören, gözünü kapayıp sonra açtığına suya veya gümüş paraya bakarsa iyi sayılır. Bekâr kız veya oğlanın yüzüne de bakmak iyidir. Aya bakmada ekseriya uğur sınırlar. (1)

34 — Mavi gözlü ve köse adamla yolculuk yapmayı iyi saymazlar.

35 — Mavi gözlü insanın nazarı keskin olurmuş derler.

36 — Evlenme çağı geçen bir kız, arka arkaya üç çarşamba bir oklava alarak bir camiye gider ve atı biner gibi oklavayı bacağı arasına alır, minareye çıkar. Şerefede üç defa "kırnay (2) 'nır, âdetiz (3) batsm. it (4) babaliler (5),, diyerek devir yaparsa; veya üç cuma bir yeni süpürge alarak sabah namazından evvel kimse gelmeden camiye gider ve camiye süpürür, süpürgeyi de camiye hediye ederek gelirse o kızın kısmeti açılır ve kızı hemen istemiye gelirlirmiş.

1 — Sınırlar : Sinamak - Denerler.

2 — Kırnay : Kedilerin çiftleşme zamanı çıkardıkları ses - Miyavlama.

3 — Âdetiz : Âdetiniz.

4 — İt : Köpek.

5 — Babaliler : Babalılar.

Günleri Mahallî Değerlendirme [*]

I — Pazartesi :

- 1 — İyi gündür.
- 2 — Kız beğenmiye gidenler, bugün öğlenden evveli seçerler.
- 3 — Tırnak kesilir.
- 4 — Çamaşır yıkanır.
- 5 — Ekmek yapılır.
- 6 — Umumiyetle her iş yapılabilir.

II — Salı :

- 1 — Bugün hiçbir iş yapılmaz ; yolculuğa çıkılmaz. Salı günü tutulan her iş, sallanır ve sürüncemede kalırmış.
- 2 — Salıyı çarşambaya bağlayan gece de düğün evlerinde (Kız Gecesi) olarak seçilir.
- 3 — Bugün tırnak kesilmez.

III — Çarşamba :

- 1 — Çarşambadan maada hergün, baş ve vücut yıkanabilir. Bugün yıkanmayı iyi saymazlar.
- 2 — Çarşamba günü çamaşır yıkanmaz. Yıkanırsa, çamaşır kirleninciye kadar evden hastalık eksik olmazmış.
- 3 — Çarşambayı perşembeye bağlayan gece, (Kına Gecesi) olarak seçilir.
- 4 — Çarşamba günü biçki yapmak iyidir. Biçki yapanın kısmeti bol olurmuş.

(*) — Bu bölümü hazırlarken Maşla Bayan Zahide Doğanla, Şemsi Gebeşt ve İnayet San'dan faydalandım.

IV — Perşembe :

1 — Kız beğenmiye gidecekler, bugün öğlenden evvel kız evine gitmeyi iyi sayarlar.

2 — Perşembeyi cumaya bağliyan gece, (Gerdek Gecesi) olarak seçilmiştir. Bugün gelin getirilir.

3 — Bugün çamaşır yıkamak iyidir.

4 — Tırnak kesilir.

5 — Her iş görülebilir.

V - Cuma :

1 — Bugün, en iyi sayılan günlerdendir.

2 — Tırnak kesilmez.

3 — Selâdan (1) evvel ev süpürülmez.

4 — Cuma günü, okumuş bir adam, yeni doğan çocuğu kucasına alır ve yüzünü kibleye dönerek okur, çocuğun kulağına eğilir ; üç defa “ oğlum, adın. Yalçın Metin „ diye yüksek sesle bağırır. Böylece yeni doğan çocuğun adı, kendisine duyurulmuş ve tıkilmış olur. Tabii hangi adı takacaklarsa o ad, çocuğun kulağına bağırılır.

5 — Yeni elbise cuma günü giyilmelidir. Bugün giyilen elbisenin Ahrette sorgu, suali olmazmış.

6 — Bugün öğlenden evvel çamaşır yıkama iyi sayılır.

7 — Cuma namazını camide kılmayı sevap sayarlar.

8 — Müminler bayramıdır. Gezilir, eğlenilir.

VI — Cumartesi :

1 — Bugün yahudilere ait sayılı bir gün olduğundan onların inadına her türlü iş yapmayı iyi sayarlar.

2 — Bugün güya pemgamberin mendili suya düştüğü halde eğilip kaldırmamış, bunun için bugün çamaşır yıkanmaz.

VII — Pazar :

1 — “Pazar, gavurlar azar„ diye bir tabir vardır.

2 — Bugün iş günüdür. Yalnız, çamaşır yıkanmaz. Yikanırsa o evde kavga olurmuş.

3 — Bugün tatilden istifade edilerek, yemekler alınır ve kırlara, mesire yerlerine gidilir. Eğlence günüdür.

4 — Bugün çamaşır ve elbise biçilmez. Eğer biçilirse elbise sahibi o elbiseyi yırtmadan ölür ve biçilen elbise de pazara çıkarmış.

1 — Selâ : Cuma günü öğlen ezanından evvel minarede okunan belli sözler,

Mahallî Ay Adları [*]

Ocak	==	Kânunu sani.
Şubat	==	Sıbat.
Mart	==	Mart veya Adar.
Nisan	==	Nisan veya Ebrul.
Mayis	==	Gulan.
Haziran	==	Haziran.
Temmuz	==	Temmuz.
Ağustos	==	Tabak.
Eylûl	==	Eylûl.
Ekim	==	Teşrini evvel veya Birinci çirin.
Kasım	==	Teşrini sani veya İkinci çirin.
Aralık	==	Kânunu evvel.

(*) — Bu bölümü hazırlarken Kayseri Tekel Başmüdürlüğü Satış Amiri Bay M. Ali Bor'dan faydalandım.

MAHALLÎ SÖZLÜK

Muş Ağzı Kelimeler [*]

A

Ahtetmemişem	=	Söz vermemişim.
Alav	=	Alev.
Apar	=	Götür - Aşır.
Arh	=	İnsan elile yapılmış su yolu.
Aş	=	Yemek.
Aşhane	=	Lokanta - Yemekevi.
Avdal	=	Aptal - Ahmak - Akılsız.

(*) Anadolunun üç önemli kapısından biri sayılan Muş bölgesi, çeşitli akınlara sahne olmuş, türlü türlü insanlarla ve dillerle karşılaşmıştır. Bu bakımdan istenmiyerek dahi olsa gelip geçen her kavim, kendi dilinde birer, ikişer kelime miras bırakmıştır. Böyle bir akın yolu üzerinde bulunmasına rağmen, Muş ağzında bu çeşit eenebi kelimelere pek az tesadüf edilir.

Muş ağzı kelimelerin yapısına bakacak olursak en fazla Azerî lehçesinin tesirlerini görürüz. Ekseri kelimelerin sonundaki (a) lar (e), (u-ü) ler (i), (k) lar da (h) gibi telâffuz edilir. Meselâ :

Kala	: Kale.
Para	: Pare.
Uçtu	: Uçti.
Düştü	: Düşti.
Tırnak	: Tırnah. v.s. gibi.

Dilin bütününü incelediğimizde de gayet arı, öz türkçe birçok kelimelere raslarız. Meselâ : Özüm - Pâk. v.s. gibi

Muş ağzı kelimelerde, Muş bölgesinden başka yerlerde manası bilinmiyen tamamen mahallî kelimeler bulunduğu gibi, çeşitli sebeplerle de söyleniş şekilleri mahallî ağza uydurulmuş cenebi malzeme ve âlet adlarına da tesadüf edilir.

İrana, coğrafi mevkii itibariyle yakın sayılan Muş bölgesinde yaşayan yurttaşlarımızın dillerine birçok farsî kelimeler de karışmıştır. Bunlardan bazıları mahallî ağza uydurulmuşsa da bir kısmı olduğu gibi alınmıştır.

B

Bacı	=	Kız kardeş.
Balcan	=	Pathcan.
Bale	=	Çocuk - Yavru.
Bar	=	Hasta insanların ağzında hasıl olan esmer renkte, koyu bir ifrazat - Ağız pası.
Barını yemedim	=	İlk verimini alamadım. Meselâ: Bir elma fidanının ilk verdiği meyva. O ağacın barıdır.
Bar götürmir	=	Gözü götürmüyor - Çekemiyor. Kıskanıyor.
Basdik	=	Pestil.
Başım geceldi	=	Başım döndü - Sersemledim.
Başlık	=	Evlenecek çocuğun, babası veya annesi yoksa yakın akrabalarından biri tarafından kızın babasına veya annesine, yoksa kızı besleyip büyüten yakın akrabasına verilen bir miktar eşya veya mala denir.
Bazlamaç	=	Açık ekmek - Yufka ekmek.
Bed yüzlü	=	Çirkin yüzlü.
Bed bed konişir	=	Kötü kötü konuşuyor.
Begenah	=	Beğenelim.
Beğ	=	Bıyık.
Beği terlememiş	=	Bıyığı çıkmamış.
Beli	=	"Evet - Hayhay,,
Bezenem	=	Süsleneyim.
Bibi	=	Hala.
Biheri	=	Oda içinde veya mutfakta bacası olan ocak.
Bikito	=	Bir parça.
Bızav	=	İnek yavrusu.
Boran	=	Fırtına - Yağmur - Tipi.
Boyah	=	Boya.
Buhtan	=	İftira - Yalan.
Bulak	=	Çeşme - "Yerden bulana bulana çıkan su, kaynak, pınar.,,

C

Car	=	Kuşak - Bele sarılan şey.
Cazu	=	Cazı - Cadı - Kocakarı.

- Cendek = Vücut - Yere düşen bir adamı kaldırmak isten-
ken kaldırılamazsa, "cendeği kalkmır,, diye
bir deyim kullanılır.
- Cillâk = Gözü doymıyan - Çok yemek yiyen - Obur.

Ç

- Çal = El, yüz ve ayak yıkanırken suyun dökülmesi
ve oradan da dışarıya akması için evin bir
tarafına, ekseriya mutfığa yapılan tuğla veya
betondan yer.
- Çalduz = Çuvaldız.
- Çapér = Çapan - Koşuyor.
- Çapginen = Koşsana.
- Çapmak = Koşmak.
- Çayhane = Kahve.
- Çebiç = Çebiç - "Bir yaşında Keçi,, - "Birinci çiftleşme-
den sonraki keçiye denir,,.
- Çedene = Kendir tohumu.
- Çelem = Turp.
- Çemçe = Kepçe.
- Çeyiz = Gelinin oğlan evine beraberinde götürdüğü
eşyaya denir.
- Çimendifer = Şimendifer.
- Çimmek = Yıkanmak.
- Çin = Omuz - Sirt - (Çinime çıkma) gibi.
- Çire = Lâmba.
- Çirper = Çarpıyor.
- Çırağettin = Başa mı götürdün ? - Sanki bir iş yaptın - Yarım
bıraktın.
- Çırt = Kuş pisliği -(Serçe başıma çırtladı) gibi,
- Çogan = El değneği - Baston yerine kullanılan kamış
değnek.
- Çor = Nezle.
- Çoratan = Damda biriken suyu akıtan oluklu tahta veya
teneke su yolu.
- Çorik ağızlı = Eğri ağızlı.
- Çur yüzlü = Çil ve sarı yüzlü.

D

Daldedir	== Siperdir - Meselâ: Sana dalde oldum. Artık görünmezsin. Burası daldedir: Rüzgârdan masundur - Güneş görmez.
Damciler	== Damlıyor - Evin akması - yağmurdan sonra damın damlaması.
Davar	== Keçi ve koyun sürüsü.
Dayaz	== Derin değil. (Karne çayı çok dayazdır) gibi.
Daz kafa	== Kel kafa - Saçsız baş.
Delâl	== Güzel - İyi.
Demlik	== Çaydanlık.
Dırmih	== "Kesilen otları toplamaya yarıyan tarım aracı.,"
Diş gördüm	== Rüya gördüm.
Dolah	== Mendil.
Dolandı	== Sarıldı - Gezdi.
Dolaz	== Ahlâksız - Terbiyesiz - Serseri - Başı boş kimse.
Dor	== Sıra - Nöbet.
Dorak	== Torak.
Düz	== Ova.

E

Elcek	== Eldiven - "Tırpanın ortasındaki el tutacak yer.,"
Elçek	== Tava.
Elvan	== Çeşitli - Renkli.
Emcek	== Meme.
Emmi	== Amca.
Enek	== "Sapanın ekini süren demiri.,"
Er	== Erkek - Koca.
Erdiş	== Yaşlı - Saçlı, sakallı kimse.
Erebe	== Araba.
Ere gitti	== Evlendi - Kocaya gitti.
Esirmiş	== Coşmuş - Taşmış - Kabarmış - Köpürmüş.
Eşki	== Ekşi.
Eyletme	== Bekletme.
Eyvan	== Kemerli büyük sofa.

F

Fanos	=	Fener.
Fatmacuk	=	Küçük kertenkele.
Feki	=	Medrese öğrencisi - Eskiden (Fıkıh) tahsil eden öğrencilere denirdi.
Ferayi	=	Kadınların başlarına koydukları ve köfi tabir edilen fesler üzerine bırakılan gümüş sevath, tabak şeklinde değirmi bir madenî levha, tabla.
Fırnık	=	Burun deliği veya burun kanadı.
Fırt	=	Yudum.
Firkete	=	Çengelli iğne.
Fistan	=	Entari.
Fonguraf	=	Gramafon.

G

Gavur dığası	=	Gavur çocuğu.
Gazin edir	=	Suç yüklüyor - Güceniyor.
Ge göräh	=	Gel bakalım.
Gendime	=	Yarma bulgur.
Gil gil	=	Beyaz ufak darı.
Gilinboz	=	Pancar.
Gitginen	=	Gitsene.
Gilez	=	Salya.
Gıybet edir	=	Arkadan konuşuyor.
Göbelek	=	Mantar.
Gözel	=	Güzel.

H

Habbe	=	Tane.
Hakın	=	Yabancınn.
Hâlat	=	Hıl'at.
Harde	=	Nerde.
Haşir neşir olursiz	=	Alt üst oluyorsunuz - Boğuşuyorsunuz.
Hayfalmak	=	Öcalmak.
Hayfoldu	=	Elden gitti - Ahlanma.
Hayladın	=	Azarladın.

Heftar	=	Aç gözlü - Obur.
Helâk olirdim	=	Mahvoluyordum.
Hemmisi	=	Hepsi.
Herik	=	"Kuyruğu küçük koyun.,"
Herkendaz	=	Ateş küreği.
Hevce etmek	=	Utanmak.
Hezeran	=	İnce kamıştan yapılmış sopa, baston.
Hicabedirem	=	Utaniyorum - Çekiniyorum.
Hine	=	Kına.
Hirolik yağır	=	Dolu yağıyor.
Hizan	=	Bağevi.
Hınamı	=	Dünür - Oğlan evile kız evinin akrabahlığına denir.
Hogeç	=	"Burulmuş erkek kuzu.,"
Hortik	=	Çukur.

I

İlicak	=	Ne çok sıcak, ne çok soğuk - ılık
İmdi	=	Şimdi.
İne	=	İğne.
İpek şegri	=	Erkek ve kadınların yazın kullandıkları bir cins ipekten başlık.
İri	=	Büyük - Kocaman.
İrin	=	Cerahat - Yaranın pislği.
İşlik	=	Gömlek.
İt	=	Köpek.

I

İlan	=	Yılan.
İlincak	=	Beşik - Salıncak.

J

Jan	=	"Çok süratlı ve çabuk gelen ölüm, belâ, hastalık, felâket., (Beddua olarak kullanılır.) Jan tutsun gibi.
Jeng	=	Pas - Bakırın yeşil pası.
Juju	=	Kirpi.

K

Kabezi	=	Kab tutacak bez.
Kabini kırmış	=	İpini, yularını kırmış.
Kadan alam	=	Belâni alayım. Sana gelen kaza bana gelsin.
Kâğız	=	Kâğıt.
Kah	=	Armut kabuğunun kurusu kurumuş meyveler veya kabukları.
Kakıl	=	Ceviz içi.
Kale	=	Bekliye.
Kaloç potin	=	Burnu yukarı doğru kıvrılmış, sivri burunlu bir cins erkek ve kadın kurdurasi.
Kara salde	=	İsterse olsun - Kendi bilir - Kara yerde.
Kardaş	=	Kardeş.
Kartol	=	Patates.
Kavas	=	Çavuş - Belediye çavuşu.
Kazel	=	"Sonbaharda ağaçlardan dökülen yapraklar - Hazan yaprağı.,"
Kef	=	Köpük - Sabun köpüğüne benzer şeyler.
Kefiye	=	Erkeklerin başlarına attığı püsküllü, işlemeli geniş bir cins başlık.
Keftor	=	Meymenetsiz - Suratsız - İhtiyar - Buruşuk suratlı
Kelem	=	Lâhana.
Kemalsız	=	Terbiyesiz - Kemali olmıyan - Olgun olmıyan.
Kerindi	=	Elceksiz kısa tapan.,
Kem gözlü	=	Düşman gözlü - Hain - Kötü gözlü.
Kesat	=	Bozuk - Düzensiz - Aksi - Meselâ: İşler kesat gidir Bozuk gidiyor - Bu kelime yokluk içinde kullanılır.
Keşmer	=	Soytarı - Maskaralık yapan - Geveze - Çingene.
Kihse	=	Mariz.
Kilor	=	Yuvarlak.
Kim	=	"Ot bağı.,"
Kimbos at	=	Yumruk vur.
Kinço	=	Yaman - Sinsi - Saman altından su yürüten.
Kiprik	=	Kirpik.
Kirole	=	Yuvarla.
Kirşan	=	Pudra.
Kirşe kar	=	Tane tane kar - Gevrek kar.
Kişi	=	İnsan.
Kişmiş	=	Çekirdeksiz üzüm - İzmir üzümü.

Kitor kitor	=	Parça parça.
Kıntık	=	Çene altından geçirilip başta tutturulan bir dizi altın.
Kıran gire	=	Darma dağınık ola - Salgın hastalık gire - Kırıp geçire. [Bedua için kullanılır].
Kire	=	Efe - Huvarda - Eli bıçaklı.
kırık	=	Boğaz - Gırtlak.
Kırıklı	=	Çok yemek yiyen - Boğazlı - Obur.
Kırıkgem	=	Boğulasıca. (Beddua için kullanılır.)
Kırmızı balcan	=	Domates.
Kırtlama çay	=	Şekersiz, sade içilen çay.
Koc	=	Et kütüğü.
Koca	=	İhtiyar.
Kolan	=	"Bir yaşına kadarki kısrağ yavrusu.,
Köçek	=	Çingenelerin oyuncularına denir.
Kölos	=	Tiftik, yün ve deriden yapılmış, başa takılan bir cins külâh.
Körpe	=	Yavru - Küçük.
Kolçak	=	Bilezik.
Koşat	=	"Burulmuş erkek oğlak.,
Kot	=	Lâhana kökü, sapı.
Kotan	=	De nir sapan.
Kot kaşık	=	Sapsız veya sapı kısa kaşık.
Kovik	=	Delik.
Köfi	=	Kadınların başlarına taktıkları fesli ve ferayili başlık.
Köstek	=	Çivi.
Köz	=	Ateş ufağı.
Kirep	=	Tül - İpekli.
Kudumsuz	=	Uğursuz.
Kuncik	=	Köşe - Bucak.
Kurik	=	Eşek yavrusu.
Kurre	=	Gururlu - Kendini beğenmiş.
Kurut	=	Ayran süzmesi.
Kuşak	=	Bele sarılan yünden mamul, türlü renkte bir cins bel bağı.
Kuşhane	=	Tencere.
Kuzlacı	=	Gebe.
Küflet	=	Külfetten galat - Aile kalabalıklığı.

L

Lâk	==	Artık - Yemekten arta kalan.
Lâl	==	Dilsiz - Sesi çıkmıyan - Konuşamıyan.
Lâvaş	==	Yufka, açık ekmek.
Lenger	==	Sahan - Kap kaçak.
Leçek	==	Kadınların kullandığı bir cins baş örtüsü.
Lolo	==	"Kuyruğu yağlı büyük koyun.,"

M

Maç	==	"Sapanın kayış bağlanacak yeri.,"
Madak	==	Manda.
Madonşalvar	==	Bel ve paça tarafları bir genişlikte olan bir cins şalvar.
Mahmur gözlü	==	Baygın gözlü.
Mal	==	Öküz Sürüsü.
Maşraba	==	Maşrapa - Su kupası - Su bardağı.
Maya	==	Oyun ve şarkı havası - Ağız - Sütü, yoğurt yapmak için, içine atılan şey.
Medih	==	"Camus yavrusu.,"
Memişhane	==	Aptesane - 00 No.
Men	==	Ben.
Menim	==	Benim.
Mengüş	==	Salyangoz.
Merhem	==	Melhem.
Meyletmemişem	==	Heves etmedim - Merak etmedim.
Mezak	==	Zavklanma - Alayetme - Üste gülme - Oynama.
Mikıyet ol	==	Sahip ol.
Mirat	==	Ölüden arta kalan eşya.
Mırdar	==	Pis.
Moz	==	Çok büyük kara sinek,
Mozik	==	Topaç - Deleme.
Muhannet	==	Namert - Hain - İyilik, sevmiyen - Cimri.
Müsendere	==	Yatak dolabı - Oda içinde yüksekçe yapılmış, parmaklıklı meyve V.S. konacak yer.

N

Nağre	=	Bağırma - Çağırma.
Namazlık	=	Üstünde namaz kılınacak şey.
Nâsağ	=	Hasta - Sağ olmıyan, mecalsiz.
Nat	=	"Tırpan Sapı.,"
Naz edir	=	Cilve ve eda yapıyor - Nazlanıyor.
Necedür	=	Nasıldır.
Nefçir	=	Torununun oğlu veya Torununun Torunu.
Nehak	=	Haksız.
Nekes	=	Temah - Para canlı.
Neve	=	Torun.
Nevzune	=	Patlıcan Yemeği.

O

Ocağı söndü = Evi yıkıldı - Ailesinden kimse kalmadı.

Ö

Özüm özüme = Kendi kendime - Yalnız başıma.

P

Pâk	=	Arı - Temiz -
Paluka	=	Fabrika.
Pantor	=	Pantolon.
Papor	=	Vapur.
Parsedir	=	Dileniyor.
Part	=	"Otuz adet ot bağı „ - Otuz sayı karşılığında kullanılır.
Partın deşile	=	Karnın deşile - Karnın Patlıya (Bəddua için kullanılır.)
Pepik	=	Kedi ayağı.
Peşi sıra gider	=	Arkasından gidiyor - Hemen takip ediyor.
Peşkir	=	Havlu.
Pırçek	=	Saç ucu.

Pırpırım	=	Semizotu.
Pisik	=	Kedi.
Pint	=	Küçük.
Poles	=	Polis.
Potin	=	Ayakkabı.
Puç	=	Kof - İçer boş.
Pun	=	Tavuk kümesi - Kuş yuvası.
Punt	=	Yarpuz.
Pu pu	=	Uğursuz - Dilli - Kötü konuşan

R

Ramolmuş	=	Boyun eğmiş - Tutulmuş.
----------	---	-------------------------

S

Safa	=	Su bardağı.
Sak	=	Manda yavrusu.
Sako	=	Bir cins ceket.
Salanın	=	Düşürenin.
Salme çay	=	Şekerli çay.
Sataşmak	=	Karışmak - Bulaşmak - Mene sataşma gibi.
Sator	=	Satır.
Sebi	=	Ufak - Küçük masum çocuk.
Selef	=	Kışın paraya ihtiyacı olan köylü, yazın elde edip satacağı mahsulünü tüccara ucuz bir fiatla kıştan satar ve parasını alır. İşte bu paraya selef derler.
Seyrengâh	=	Havadar - Yüksek - Seyir yeri.
Sırge	=	Küpe.
Sirkeledi	=	Döktü - Silkti.
Sivik	=	Dam saçağı.
Sınamak	=	Denemek - Tecrübe etmek.
Sittar	=	Saklamak - Korumak - Muhafaza etmek.

Ş

Şabaş	=	Düğünlerde tefçiye, çalgıcıya verilen ve tefçi tarafından kaç kuruş olduğu sesle duyurulan para.
Şakâl	=	Eski ayakkabı.
Şaran	=	Boyna takılan bir dizi altın.
Şefke	=	Şapka.

Şilor	=	Ekşi erik.
Şipane	=	Kapı eşiği - Kapı önü.
Şişek	=	"Dişi kuzu,,.
Şor	=	Tuzlu.
Şorbe	=	çorba.
Şörüm geçirde	Söylirem	= Teklifsiz olduğumuzdan söylüyorum - Samimiyetimizden emin olduğum için söylüyorum.

T

Tapan	=	Toprağı düzeltmiye yarıyan tahta tokmak - Dam-ları düzeltmiye de yarar.
Taya	=	Yığın - "Dışarıdaki ot yığını,,.
Tefhirmek	=	Temizlemek - Bir teneke su içine fare düşerek ölse o tenekeyi tefhirmek gerekir.
Terence	=	Merdiven.
Tete	=	Dede.
Tıkân	=	Diken.
Tirintaz	=	Tertemiz.
Tishe	=	Soğan tohumu - Küçük soğan.
Tolme	=	Dolma.
Tomofil	=	Otomobil.
Tosbağa	=	Kaplumbağa.
Tülbent	=	Leçek - Başörtüsü.
Tuman	=	Don.

U

Un	=	On
----	---	----

V

Valeh	=	Hayran
Vermir	=	Vermiyor.

Y

Yağlık	=	Mendil.
Yahşi	=	Güzel - İyi.
Yaşmak	=	Bir cins baş örtüsü - Atkı.
Yılık	=	"At sürüsü."

Z

Zağar	=	"Yavru köpek."
Zat	=	Yemek. [Bir kuşhane zat pişirmişem] gibi.
Zerde	=	Bir cins yimek - Pilâv.
Zirgâr	=	Rüzgâr.
Zıbın	=	Bir cins entari.

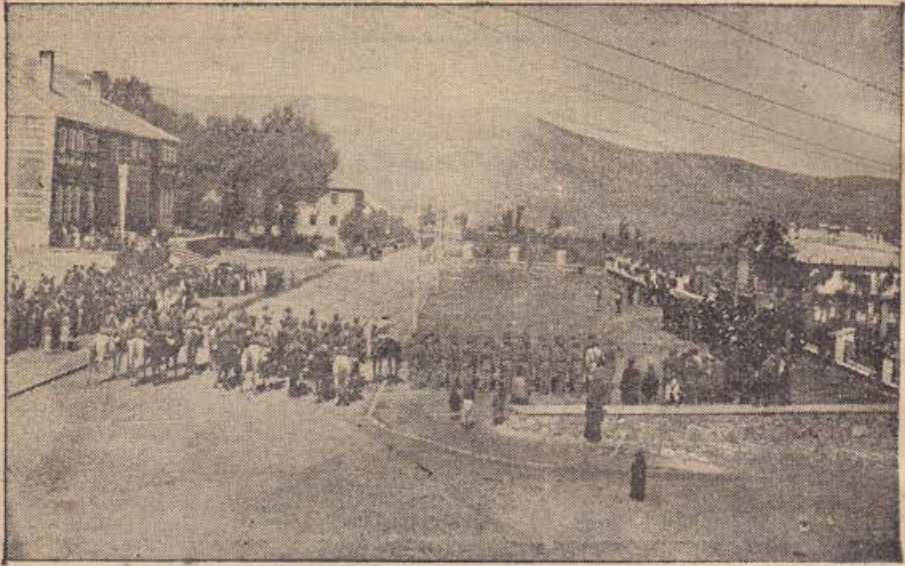

Muştaki minarelerden biri

Kitabın İçindeki Yazılar

Konu	Sayfa
Ön söz.....	5
Geçmişte Muş.....	7
Muş'un Yetiştirdiği Şahsiyetler.....	12
İsmen Olsun, Birkaç Muşlu Zatı Daha Tanıyalım.....	17
Muş'un Coğrafi Durumu.....	19
Nüfusu - Yüzölçüsü - Sınırı.....	19
Jeolojik Durumu.....	19
Dağları.....	20
Ovaları.....	21
İklimi.....	22
Akar Suları.....	23
İlçalar - Göller.....	24
Ormanlar - Tarım.....	24
Hayvancılık.....	25
Avcılık - Madenler - Sınat.....	26
Yolları.....	26
Muşta Kültür.....	27
Muş'un İdarî Bölümü.....	27
Muş İl Merkezi.....	31
Muş İl Merkezindeki Yeni Eserler.....	34
Muş'un İlçeleri.....	45
Bulanık (Kop).....	46
Malazgirt (Kale).....	47
Varto (Gümgüm).....	48
Folklor (Halk Bilgisi).....	49
Mahallî Şarkılar ve Türküler.....	50
Mahallî Oyunlar.....	63
Erkek Oyunları.....	63
Çocuk Oyunları.....	65
Mahallî Yemekler Ve Yiyecekler.....	67
Mahallî Kız İsteme Ve Evlenme Âdetleri.....	70
Mahallî Âdetler Ve İnanışlar.....	78
Günleri Mahallî Değerlendirme.....	83
Mahallî Ay Adları.....	85
Mahallî Sözlük (Muş Ağzı Kelimeler).....	86

Millî Bayramlarda Yapılan Törenlerden İki Poz

Cumhuriyet Alanında halk ve askerler

Okul öğrencileri halkın önünden geçerken

Yazarın çıkan kitabı

Malatya'da Mahallî Bilmeceler. Sayısı kalmamıştır.

Fiatı : 150 Kr.